

TÜRKÇEDE HAYVAN ADLARI 2: TÜRKÇE SÖZLÜK'TEKİ TEMEL SÖZLÜKBİRİMLER BAĞLAMINDA HAYVAN ADLARININ YANANLAMSAL-ÇAĞRIŞIMSAL GÖNDERMELERİ

Zoonyms in Turkish 2:

The Connotative References of Zoonyms in Context on Basic Lexems in Türkçe Sözlük

Muna YÜCEOL ÖZEZEN¹

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mozezen@cu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1880-2143

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 03.12.2021
Kabul/Accepted: 07.01.2022

DOI:10.20322/littera.1032098

Anahtar Kelimeler

Türkiye Türkçesi,
sözvarlığı, Türkçe Sözlük,
adbilim, hayvan adları.

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye Türkçesindeki göndermesi hayvan olmayan hayvan adları üzerine hazırlanmıştır. Çalışmanın evrenini Türk Dil Kurumu tarafından 2011 yılında basılan *Türkçe Sözlük*'ün, içerisinde hayvan adı geçen ancak göndermeleri hayvan adı (veya sıfatı) olmayan sözlükbirimler oluşturmaktadır. Örnekleme ise 961 sözlükbirim yer almaktadır. Bütünlüklü bir veriyi paylaşma ve değerlendirme iddiasıyla hazırlanan bu çalışma, hayvan adlarının ve hangi hayvanlara hangi adların nasıl verildiğinin incelenmesini içermemektedir. Çalışma hayvan adlarının yananlamsal ve çağrışimsal içeriklerini, bu adların hayvan evreninin oluşması dışındaki işlevlerini, Türk kültürünün kodlanmasındaki ve Türk kavrayış sistemindeki yerlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışma aynı zamanda bir sözlükbilimsel antropoloji (ve bir yanıyla da) bir toplumdilbilim çalışmasıdır.

ABSTRACT

This study has been prepared on animal names (zoonyms) that do not refer to animals in Turkish. The universe of the study consists of the lexicographic units of the *Türkçe Sözlük* published by the Türk Dil Kurumu in 2011, in which the animal name is mentioned, but the references are not animal names (or adjectives). There are 961 lexemes in the sample. This study, which was prepared with the claim of sharing and evaluating a comprehensive data, does not include examining the names of animals and how and which names are given to which animals. The study aims to reveal the connotative references of animal names, the functions of them other than the formation of the animal universe, their place in the coding of Turkish culture and in the Turkish understanding system. In this respect, it is also a study of linguistic anthropology (and as well as a sociolinguistics).

Keywords

Turkish,
vocabulary, Türkçe Sözlük,
onomastics, zoonyms.

Atıf/Citation: Yüceol Özezen, M. (2022), "Türkçede Hayvan Adları 2: *Türkçe Sözlük*'teki Temel Sözlükbirimler Bağlamında Hayvan Adlarının Yananlamsal-Çağrışimsal Göndermeleri", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8/1, 247-289.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Muna YÜCEOL ÖZEZEN, mozezen@cu.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışma, genelde dil adı verilen dizgenin en somut düzlemlerinden biri olan sözvarlığı, özelde sözvarlığının önemli öğelerinden biri olan hayvan adları, daha spesifik olarak da göndermesi hayvan adı olmayan hayvan adları üzerinedir. Esasında hayvan adları (zoonimler), dil araştırmacılarının hem artzamanlı hem de eşzamanlı yöntemlerle ele aldıkları son derece popüler bir araştırma konusudur. Bu bağlamda, bugün, Türkçe hayvan adlarının Türkçenin tarihsel veya çağdaş çeşitli sahaları bakımından ve çoğu kez de örnekleme yoluyla ele alındığı birçok çalışma vardır. Ancak bu çalışma, Türkiye Türkçesindeki göndermesi hayvan olmayan sözlükbirimler üzerine daha *bütünlüklü* bir veriyi paylaşma ve değerlendirme iddiasıyla hazırlanmıştır. Çalışma, hayvan adlarının ve hangi hayvanlara hangi adların nasıl verildiğinin incelemesini içermemektedir. Çalışma hayvan adlarının, hayvan evreninin oluşması dışındaki işlevlerini ve Türk kültürünün kodlanmasındaki yerlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışma aynı zamanda bir sözlükbilimsel antropoloji (ve bir yanıyla da bir toplumdilbilim) çalışmasıdır.

Bilindiği üzere antropolojinin temelde birçok alt disiplini vardır: toplumsal / kültürel antropoloji, biyolojik antropoloji, dilbilimsel antropoloji ve arkeolojik antropoloji. “Dilbilimsel antropoloji (linguistic anthropology)” veya “antropolojik dilbilim” (anthropological linguistics) adı verilen arayüzler, antropoloji ve dilbilim disiplinlerinin birleştiği ve adından da anlaşıldığı üzere insanı ve kültürünü dili bağlamında inceleyen bir alandır. İlk aşamada bu arayüzlerden ilki antropolojinin, ikincisi ise dilbilimin birer alt disiplini gibi algılansa da günümüzde terimler genel olarak birbirlerinin alternatifi gibi kullanılmaktadır. B. G. Blount, bu iki terim arasında esasında fark olduğunu, antropolojik dilbilimin dil konusunu dilbilimsel bir olgu olarak ele aldığını, bu yaklaşımın da 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla antropolojinin temel yaklaşımı olduğunu belirtiyor. Blount’a göre, dilbilimsel antropoloji artık dilbilim ve antropoloji ilişkisini daha kapsamlı olarak ele almakta, bu iki alanın kesiştiği tüm konuları kapsama eğilimi göstermektedir (1995, 37). Ancak burada dil-insan-kültür ilişkisinin, dilbilim ve antropoloji kadar, dilbilim ve toplumbilimini ve dilbilim ve etnolojiyi de birbirine yaklaştırdığını, böylelikle “toplumdilbilim (socio-linguistics)” ve budundilbilim (ethno-linguistics)” arayüzleriyle dilbilimsel antropoloji arayüzünün de çoğu kez benzer konulara odaklandıklarını ve her bir arayüzün diğerleriyle arasında her zaman tam olarak bir sınır çizilemediğini belirtmekte yarar var.

K. Demirci, “antropolojik dilbilim” olarak adlandırdığı bu arayüzü “antropolojinin metotlarını kullanarak alan çalışmaları yapmak suretiyle az bilinen toplulukların dillerini o toplumun inançları, ritüelleri, maddi ve manevi kültür desenleri bağlamında inceleyen alan” olarak tanımlamıştır (2021, 61). Bu tanımlamada “alan araştırması” ve “az bilinen topluluk” sınırlılıkları, esasında sözlükbilimsel antropolojinin de kapsamını vermektedir. Buna göre antropolojik dilbilimin alt disiplini olan sözlükbilimsel antropoloji, bir toplumun kültürünü o toplumun sözlükleri üzerinden ortaya koymaya çalışır. Hedef dilin kullanıcıları az bilinen bir topluluk olmak zorunda değildir, gelişmiş bir toplumun üyeleri de olabilirler; araştırma, alan araştırması değildir, aksine yazılı hâle gelen bir veri tabanı kullanılır. 20. yüzyılın ilk çeyreği itibarıyla gelişmeye başlayan ve son yıllarda özellikle tipoloji ve dil evrenselleri alanında yapılan büyük ölçekli çalışmaların artmasıyla dünyada birçok araştırmacının katkı sunduğu “dilbilimsel antropoloji / antropolojik dilbilim” alanında veya daha özele inerek “sözlükbilimsel antropoloji” adı verilen bu

alanlarda Türkiye'de henüz çok fazla çalışma yapılmamış, bu alanda bir literatür oluşmamıştır. Yapılan sınırlı çalışmalarda da veri daha çok dilbilgisel olarak değerlendirilmiş, bu verinin insanbilimsel, budunbilimsel ve toplumbilimsel yorumları eksik veya zayıf kalmıştır. R. Williams *Anahtar Sözcükler* adlı çalışmasında, sözcüklerin genellikle asıl "anlam yelpazesi"nin çok ötesinde kullanıldıklarını, bir sözcüğün anlamını araştıran araştırmacının kendini bir anlamlar tarihi ve karmaşası içinde bulduğunu söyler. Williams'a göre, bilinçli değişimler veya bilinçli olarak farklı kullanımlar, yenilikler, eskimeler, özelleşmeler, genişlemeler, çakışmalar, aktarımlar veya üstü örtük değişimler, esasında bize orada öylece duruyor gibi görünen sözcüklere farklı anlam içerimleri kazandırır ve bu görünümüyle *sözcük* neredeyse *toplum'a* denk bir hâle gelir (2018, 18-25). Oysa dil araştırmacıları genellikle sözcüklerin ilk ve asıl anlamlarına yoğunlaşmayı, sözcükleri daha karmaşık bir ilişki ağını görmeyi gerektiren göndermeleri bakımından incelemeye yeğlemektedirler. Öte yandan, Türkiye'de dil verisinin sıralanan bu alanlar açısından değerinin ilk ortaya konulduğu ve çeşitli açılardan tartışıldığı çalışmalardan biri olarak S. Karabaş'ın *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* adlı çalışmasına özel bir parantez açmak gerek: S. Karabaş söz konusu çalışmasında, sözlü halk edebiyatı ürünlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini söyleyerek bu ürünlerin bir imge bütünlüğü gösterdiğini, yine bu ürünlerdeki sözlerin (örneğin manilerdeki "doldurma" olarak adlandırılan ilk iki dizinin), Türk kültürünün bir bütün olmasını sağlayan düşünce dizgesinin kavranmasına olanak verdiğini belirtmektedir (1999, 57-58). Tahmin edileceği üzere, bu çalışma yalnız sözlü edebiyat ürünlerinin değil, bütün yazılı veya yazınsal ürünlerin de, bu arada hazırlanan sözlüklerin de, bu dizgenin kavranmasının temel araçları olduğu iddiasını taşımaktadır. Dili de kültürü de bir alışkanlık ve bir örüntü / kalıplaşma (pattern) olarak algılayan E. Leach, insan dilinin yapısıyla insan kültürünün yapısının bir anlamda görevdeş olduğunu, bu bakımdan genel dilbilim alanında yer alan her şeyin antropologlara büyük bir motivasyon sağladığını belirtiyor (1971, 238; 250). O hâlde her dilsel veri ve her dilbilimsel bulgu insanbilimleri açısından da yorumlanmaya muhtaçtır.

Bir toplumun hayvan evreni ve bu evreni yansıtan sözvarlığı ise, o toplumun düşünce dizgesinin temel kurucuları ve kavramlaştırma süreçlerinin temel profillerinden biri olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Hayvan adlarını *integral* "bir bütünün değişmez bir parçası olmak bakımından / bütünlük" ve *diferansiyel* "değişken / görece" anlam öğeleri olarak değerlendiren D. Tosheva, hayvan adları üzerine yapılacak çalışmaların kültürlerin ortak ve farklı özelliklerini anlama imkânı sağladığını, bu nedenle zoolojik terimleri dilbilimsel açıdan analiz etmenin dilbiliminin birçok dalındaki araştırmacıların en önemli görevlerinden biri olduğunu söylemektedir (2016, 93). Tosheva ayrıca hayvan adlarının da denotatif ve konnotatif içeriklere sahip olduğunu belirtmektedir (2016, 97). Donotatif içerik bir nesnenin ilk ve sözlüksel anlamıyla kullanımını, konnotatif içerik ise nesnenin ilk ve sözlüksel anlamı dışında başka anlamlara gelmek üzere kullanımınıdır. Göstergebilimci R. Barthes, anlamlandırma şemasında gösterge-gösterilen ilişkisi bakımından bunların ilkinin "birinci düzey" (düzanlam), ikincisini ise "ikinci düzey" (yananlam) olarak değerlendirir (Barthes: 1979, Bircan: 2015). Türkiye Türkçesinde hayvan adlarının denotatif (düzanlamsal) içerikleri ve hayvan adlarının birinci düzeyi, daha önce serinin ilk çalışması olarak ve *Türkçe Sözlük* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011) bağlamında incelenmişti (Yüceol Özezen, 2021). Serinin ikinci çalışması olarak hazırlanan bu çalışmada ise

Türkiye Türkçesinin hayvan adlarının konnotatif (yananlamsal-çağrışımsal) içerikleri ve hayvan adlarının ikinci düzeyi yine *Türkçe Sözlük* bağlamında ele alınacaktır.

Problem

- *Türkçe Sözlük*'ün hayvan adlarına (veya sıfatlarına) gönderme yapmayan sözlükbilimsel verisi nedir? Bu veri eleştirel bir değerlendirmeye muhtaç mıdır?
- *Türkçe Sözlük*'e göre bu sözlükbirimlerin yapısal özellikleri nelerdir? Varsa yapısal farklılıkların nedenleri nasıl açıklanabilir?
- *Türkçe Sözlük*'e göre bu sözlükbirimleri oluşturan sözcüklerin sıklık değerleri nedir?
- *Türkçe Sözlük*'e göre bu sözlükbirimleri oluşturan sözcüklerin hangileri Türkçedir, hangileri başka dillerden kopyalanmıştır?
- *Türkçe Sözlük*'e göre bu sözlükbirimlerin eşdizimlilik görünüşleri nasıldır?
- *Türkçe Sözlük*'e göre bu sözlükbirimler hangi göndermelere ve içeriklere sahiptir?
- *Türkçe Sözlük*'e göre bu sözlükbirimlerin hangileri için aşanlamlı başka sözlükbirimler mevcuttur?
- Bütün bu bulgular, Türk kültür tarihinin ve Türk düşünce dizgesinin kavram profillerinin, Türklerin zihin haritalarının (zihin şemalarının) ortaya konulması bakımından nasıl yorumlanabilir? Türkçedeki hayvan adlarının Türk kültürünün yapısal çözümlemesindeki yeri ve önemi nedir? Eldeki veri, biliş-mekân ilişkisi bakımından bize ne(ler) söyler?

Çalışmanın Yöntemi ve Evreni

Çalışma eşzamanlı nicel bir araştırmadır; içerik analizi ve betimleme yöntemleriyle hazırlanmıştır. Çalışmanın evrenini Türk Dil Kurumu tarafından 2011 yılında basılan *Türkçe Sözlük*'ün, içerisinde hayvan adı geçen ancak göndermeleri hayvan adı (veya sıfatı) olmayan sözlükbirimler oluşturmaktadır. Veri bir bütün olarak değerlendirilmiş ancak, sözlükbirimlerin, okuyucunun ilgili sözlükten ulaşması zaten mümkün olan ve çalışmanın hacmini gereksiz yere arttıracak olan anlamları -betimlemelerde zaman zaman değinilmek zorunda kalınan durumlar dışında- verilmemiştir. Çalışma yalnızca *Türkçe Sözlük*'teki temel sözlükbirimler / ana maddebaşları bağlamında hazırlanmış, alt sözlükbirimler, -olası veri zenginliğine rağmen- kapsam dışında tutulmuştur.¹ Çalışma genel çizgileriyle, verinin tespiti, sıklık analizleri ve sıklıkların yorumlanması biçiminde sürdürülmüş, sayısal değerlere çoğu kez manuel olarak ulaşılmıştır.

Veri

Türkçe Sözlük'te aynı maddebaşı içinde sıralanan farklı göndermeler, verinin içindeki sıklıkları bakımından değil, göndermeleri bakımından ayrı ayrı değerlendirilmiştir: *ördek* "lazımlık oturak", *ördek* "biletsiz yolcu" , *ördek* "hileyle para sızdırılacak kişi, enayi" gibi. Farklı maddebaşları içinde farklı göndermeleri olan sözlükbirimler ise hem veri içindeki sıklıkları hem de göndermeleri bakımından ayrı ayrı değerlendirmeye alınmıştır: *Bozkurt*¹

¹ Bu olası veri zenginliği, *Türkçe Sözlük*'teki hayvan adları konusunun ele alınacağı başka çalışmalara da ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

“Denizli'nin bir ilçesi”, *Bozkurt*² “Kastamonu'nun bir ilçesi” gibi. Toplam veri 961'tir; bunun 395'i tek sözcük, 369'u ayrı yazılan söz öbeği ve 197'si bitişik yazılan söz öbeği biçimindedir.

acemi çaylak, akrep², Akrep³, alabalık yağı, ana kuzusu, anası danası, angut, angutça, angutlaşma, angutlaşmak, angutluk, arı dalağı, Arıkovanı (krş. arı kovanı), arı kovanı (krş. Arıkovanı), arı sütü, arıcı, arıcılık, arılık, arpacı kumrusu, arslanlı, asalak, asalaklaşma, asalaklaşmak, asalaklık, aslan payı, aslan¹ yürekli, aslan¹ yüreklilik, aslan¹ca, aslan¹casına, aslan¹ımsı, aslan¹laşma, aslan¹laşmak, aslan¹lı, aslan¹lık, aslan¹sı, Aslan², aslan¹gızı, aslankulağı, aslankuyruğu, aslanpençesi, aslansütü, at arabası, at bacıcılığı, at bacıcısı, at cambazı, atbaşı, atçı, atçılık, at donu, at gözlüğü, at gözlüklü, at gözlüklülük, at hırsızı, at kestanesi, atlıkarınca (krş. atlı karınca), at meydanı, at, atkuyruğu, atlama beygiri, atlı spor, atom karınca, ay örümceği, ayı gülü, ayı üzümü, ayı yürüyüşü, ayı, ayıbacığı, ayıboğan, ayıcı, ayıcılık, ayıkulağı, ayılaşma, ayılaşmak, ayılık, badik, badikleme, badikleme, badikleşme, badikleşmek, Balık², balık adam, balık bilimci, balık bilimi, balıkçı, balıkçı düğümü, balıkçı kahvesi, balıkçı kazağı, balıkçı köyü, balıkçılık, balıkçı yaka, balık çorbası, balık eti (krş. balıketi, balık etinde), balıketi (krş. balık eti, balık etinde), balık etinde (krş. balıketi, balık eti), balıkgözü objektif, balıkgözü, balıkhane, balıklama, balıklama, balıklandırma, balıklandırmak, balıklı, balık istifi, balıknefesi, balık otu, balık pazarı, balıksırtı, balıksız, balıksızlık, balık sütü, balık tabağı, balık tutkalı, balık unu, balık yağı, balık yemi, balık yumurtası, balina çubuğu, balina yağı, balinalı, banko at, baykuşluk, beyaztilki, beygir gücü, beygir, beygirli, beygirlik, beygirsiz, bit otu, bit yeniği (krş. bit yeniği), bitlenebilme, bitlenebilmek, bitleniverme, bitlenivermek, bitlenme, bitlenmek, bitli kokuş, bitli, bitpazarı, bit yeniği, boğa güreşçisi, boğa güreşi, Boğa², Bozkurt¹, Bozkurt², böcek bilimci, böcek bilimi, böcekbaşı, böcekçi, böcekçil, böcekçilik, böcekhane, böcekkabuğu, böcekkapan, böceklenebilme, böceklenebilmek, böceklenme, böceklenmek, böcekli, böceklik, böceksavar, böceksiz, böcelenme, böcelenmek, bukalemunlaşma, bukalemunlaşmak, bukalemunluk, bülbül çanağı, bülbülkonağı, bülbülleşme, bülbülleşmek, bülbülsüz, bülbülyuvası, Büyükayı, can kuşu, Cedi, cennet öküzü, cep faresi, ceylan bakışlı, civcivli, civcivlik, civciv sarısı, çakal armudu, çakal eriği, çakal yağmuru, çakalboğan, çantada keklilik, çaylak fırtınası, çaylakça, çaylaklaşma, çaylaklaşmak, çaylaklık, çekirge şalvar, çerkeztavuşu, çeşmibülbül, çıyan gözlü, çıyanlık, çifte kumrular, çingene ahtapotu, çirozlaşma, çirozlaşmak, çirozluk, çöplük horozu, dana humması, danakıran otu, deli dana hastalığı, deniz kurdu, deveboynu, deveci, devecilik, deveci armudu, deve dikenini, deve dişi, devede kulak, deveelması, devegözü, deve hamuru, deve kini, deve kolu, deve kuşluk, develik¹, develik², deve tabanı, deve tımarı, deve tüyü (krş. devetüyü), deve yükü, deve yürekli, deve yüreklilik, devetüyü, devlet kuşu, dinzorlaşma, dinzorlaşmak, dip balıkçılığı, doğancı, doğancılık, dolap beygiri, domuz arabası, domuz ayırık otu, domuz derisi, domuz dikenini, domuz gribi, domuz otu, domuz yağı, domuzayağı, domuzbağı, domuzdamı, domuzlaşma, domuzlaşmak, domuzluk, domuztırnağı, domuzuna, dudu dilli, dudu, Dübbüasgar, Dübbüekber, düldül, düvesime, düvesimek, ekin iti, engerek otu, enikleme, eniklemek, erkeçsakalı, eski kurt, eşek cenneti, eşek davası, eşek dikenini, eşek hıyarı, eşek inadı, eşek kafalı, eşek marulu, eşek maydanozu, eşek otu, eşek sıpası, eşek şakası, eşek, eşekbaşı, eşekçe, eşekçi, eşekçilik, eşekkulağı, eşekleşme, eşekleşmek, eşeklik, eşekoğlueşek, eşeksırtı, eşeksi, fare deliği, fare otu, fare, faredişi, farekulağı, farekuyruğu, felfelek, ferik, fıçı balığı, fil dişi (krş. fildişi), fil dişi karası, fil dişi kule, fil hastalığı, fil, fildişi (krş. fil dişi), fildişi rengi, filkulağı, filsi, gece kuşu, gelincik, geyik dikenini, geyik muhabbeti, geyik otu, geyikdili, geyikler kırkımında, guguklu saat, guguklu, günah keçisi, Güneybalığı, güve yeniği, güvercinboynu, güvercingöğsü, güvercinlik, hamsi buğulama, hamsi çorbası, hamsi ezmesi, hamsikuşu, hamsili pilav, haymana beygiri, haymana mandası, haymana öküzü, hergele, hergeleci, hergelecilik, hergelelik, hınzır, hınzırca, hınzırcasına, hınzırlaşma, hınzırlaşmak, hınzırlık, hindici, hindicilik, horoz ağırlık, horoz akıllı, horoz bakışı, horoz dövüşü, horoz fasulyesi, horoz ibiği (krş. horozibiği), horoz kafalı, horoz mantarı, horoz sıklet, horoz şekeri, horoz vakti, horozayağı, horozcuk otu, horozgözü, horozibiği (krş. horoz ibiği), horozkarası, horozlanış, horozlanma, horozlanmak, horozlaşma, horozlaşmak, horozsu, horozumsu, ıslak karga, ıstakozluk, inek yağı, inek, inekçi, inekçilik, inekhane, inekleme, ineklemek, inekli, ineklik, ispati, ispenç horozu, it canlı, it dalaşı, it hıyarı, it hıyarı, it kopuk, it üzümü, it, itayağı, itboğan, itburnu, itçe, itdirseği, itkuyruğu, itlenme, itlenmek, itleşme, itleşmek, itlik, kaba kuşluk, kafası örümcekli, kalaybalık, kamyon faresi, kanarya çiçeği, kanarya otu, kanaryalık, kaplan atlaması, kaplan atlaması, kaplan derisi, kaplan derisi, kaplanboğan, kaplumbağa yürüyüşü, kaptanpaşakuzusu, kara çıyan, karabatak, karaca darısı, Karakeçili, Karakoyunlu, karga burun (krş. kargaburnu), karga düleği, karga tulumba, karga yürüyüşü, kargabeyni, kargaburnu (krş. karga burun), kargabüken, kargacık burgacık, kargasekmez, karınca asidi, karınca belli, karınca duası, karınca sabrı, karınca yuvası, karınca, karıncaezmez, karıncaincitmez, karıncalanış, karıncalanma, karıncalanmak, karıncalı, karıncasız, karides ağı, karidesçi, karidesçilik, kartal ağacı, Kartal, kartalgözü, kartallı eğrelti otu, kartallı, kaşalot, katır boncuğu, katır inadı, katır karı, katır, katırcı, katırcılık, katırkuyruğu, katırlaşma, katırlaşmak, katırlık, katırtırnağı, kaz adımı, kaz kafalı, kaz kafalılık, kaz tüyü,

kaz, kazayağı, kzeboku, kzevi, kazkanadı, keçi inadı, keçi mantarı, keçi postu, keçi sakal, keçi sakallı, keçi sakallılık, keçi söğüdü, keçi yemişi, keçi yolu, keçi, keçiboynuzu, keçileşme, keçileşmek, keçilik, keçimemesi, keçisakalı, keçisedefi, keçitırnağı, kedi balı, kedi nanesi, kedi otu, kediyayağı, kedibastı, kedidili, kedigözü, kediyaladı, keklik, kelebek camı, kelebek çiçeği, kelebek gözlük, kelebek, kene ağacı, kene göz, kene otu, kınalı kuzu, kırlangıç dönümü, kırlangıç fırtınası, kırlangıç otu, kırlangıç, kırlangıçkuyruğu, koç burunlu, koç katımı fırtınası, koç katımı, koç yiğit, koç yumurtası, koç¹, koç¹lanma, koç¹lanmak, koç¹sama, koç¹samak, Koç², koçbaşı, koçboynuzu, koyun, koyun bakışlı, koyun baklası, koyuncu, koyunculuk, koyun dede, koyun eti, koyungöbeği, koyungözü, koyun mantarı, koyun otu, köpek dişi, köpek sarımsağı, köpek soğanı, köpek soyu, köpek üzümü, köpek, köpekayası, köpekkuyruğu, köpekleme, köpekleme, köpekleniş, köpeklenme, köpeklenmek, köpekleşiş, köpekleşme, köpekleşmek, köpekli, köpeklik, köpekmemesi, köpekoğlu, köpekoğlukopek, köpeksiz, köpoğlu, köpoğlukopek, kösemen, kösemenlik, köstebek illeti, köstebek, krokodil, kulplu beygir, kumru, Kumru, kumrucu, kumruculuk, kumrugöğsü, kumuç, kurbağa adam, kurbağa otu, kurbağa testi, kurbağacık, kurbağalama, kurbağazehri, kurt baklası, kurt bilimci, kurt bilimi, kurt kuyusu, kurt mantarı, kurt masalı, kurt¹, Kurt³, kurtağı, Kurtalan, kurtayağı tozu, kurtayağı, kurtbağrı, kurtboğan, kurt¹laşma, kurt¹laşmak, kurt²landırma, kurt²landırmak, kurt²lanış, kurt²lanma, kurt²lanmak, kurt²lu, kurt²luca, kurt¹luk, kurtpençesi, kurt²suz, kurttırnağı, kurtyeniği, kuş, Kuşadası, kuşbaşı, kuşbaşılu, kuşbaz, kuşbazlık, kuş bakışı, kuş beyinli, kuş beyinlilik, kuş bilimci, kuş bilimi, kuşburnu, kuşça, kuşçu, kuşçubaşı, kuşçuluk, kuşdili, kuşekmeği, kuş evi, kuşgözü, kuşgözü, kuş gribi, kuşhane, kuş iğdesi, kuş kafesi, kuşkanadı, kuş kirazı, kuşkonmaz, kuşlak, kuş lastiği, kuşlokumu, kuşluk, kuşpalazı, kuşluk namazı, kuşmar, kuş otu, kuş sütü, kuş tüyü, kuş uçuşu, kuş uçuşu, kuş uykusu, kuş üzümü, kuş yemi, kuş yuvası, kuşluk vakti, kuşluk yemeği, kuşyemi, kuzguncuk, kuzguni siyah, kuzguni, kuzguncuklu, kuzu dişi, kuzu eti, kuzu ispanak, kuzu kapama, kuzu kapısı, kuzu kestanesi, kuzu kuzu, kuzu mantarı, kuzu pıtrağı, kuzu sarmaşığı, kuzu, kuzugöbeği, kuzukulağı asidi, kuzukulağı, kuzulama, kuzulamak, kuzulaşma, kuzulaşmak, kuzulu, kuzuluk kapısı, kuzuluk, Küçükayı, külkedisi, leş kargası, leylekgagası, lodos balığı, lüferci, lüfercilik, malaklama, malaklamak, mandagözü, marsivan ayısı, marsivan eşeği, mart kedisi, marya ağı, maymun iştahlı, maymun iştahlılık, maymun, maymuncuk, maymunlaşma, maymunlaşmak, maymunlaştırma, maymunlaştırmak, maymunluk, maymunsu, maymunumsu, mercan adası, mercan otu, mercan resifi, mercan teknesi, mercan terliği, mercan tespih, mercan yeşili, mercan, mercanağacı, mercancı, mercanığnesi, mercanlı, merinos, meyhane tavuğu, midyeci, midyecilik, midyelik, mink, nisanbalığı, ocakeşegi, oğlak¹lama, oğlak¹lamak, Oğlak² Dönencesi, Oğlak², otel faresi, öküz arabası, öküz damı, öküz soğuğu, öküz, öküzdili, öküzgözü, öküzlük, ördek, ördekbaşı, ördekgagası, ördek yürüyüşü, örümcek kafalı, örümcek kafalılık, örümcek, örümceklenme, örümceklenme, örümcekli, örümceksi ben, örümceksi zar, örümceksi, paçoç, palazlama, palazlamak, palazlanabilme, palazlanabilmek, palazlandırma, palazlandırmak, palazlanma, palazlanmak, palazlaşma, palazlaşmak, papağan anahtarı, papağan, papağanlaşma, papağanlaşmak, papağanlık, papağanyemi, parazit, parazitlenme, parazitlenme, parazitli, parazitlik, piçsinek, piliç, pire otu, pirekapan, pirekapan, pirelendirme, pirelendirmek, pirenlenme, pirenlenme, pireli, pisik otu, pisipisi otu, pisipisi, sağmal inek, salamandra, samur kürk, sarı çıyan, sazan, seme tavuk, semender, serçe parmak, Seretan¹, Sevir, sıçan kırığı, sıçan yolu, sıçan, sıçandışi, sıçandışli, sıçankulağı, sıçankuyruğu, sıçanotu, sığır çobanı, sığır eti, sığır mantarı, sığır vebası, sığır, sığırıcı, sığırıcılık, sığirdili, sığirgözü, sığirkuyruğu, sığırödü, sığirtmaç, sığirtmaçlık, sıpa, sincabi, sincap rengi, sinek ağırlık, sinek mantarı, sinek, sinekkapan, sinekkaydı, sineklenme, sineklenmek, sineklik, sineksavar, solucan düşürücü, solucan otu, suna boylu, sülük, sülünlük, sümsük, sümsükleşme, sümsükleşmek, sümsüklük, sünger, sünger avcılığı, sünger avcısı, süngerci, süngercilik, sünger doku, süngerimsi, süngerleşme, süngerleşmek, süngerli, süngersi, süngersiz, sünger taşı, süt kuzusu, şahbaz, şahin bakışlı, Şahinbey, şahinci, şahincibaşı, şahincilik, şahinleşme, şahinleşmek, şebek, şebekleşme, şebekleşmek, şebeklik, şeddeli eşek, şendere, şeytan örümceği, şirpençe, talih kuşu, tavşan anahtarı, tavşan dudak, tavşan eti, tavşan uykusu, tavşan yürekli, tavşan, tavşanağı, tavşanayağı, tavşanbıyığı, tavşancı, tavşancılık, tavşancı otu, tavşankanı, tavşankulağı, Tavşanlı, tavşanlık, tavşanmemesi, tavuk eti, tavuk köftesi, tavuk kümesi, tavuk sarması, tavuk suyu, tavuk yahnisi, tavuk yemi, tavukayağı, tavukçu, tavukçuluk, tavukgöğsü, tavukgötü, tavukkarası, tavuklu, tavukpençesi, tavuksu, tavukyelpazesi, tavus tüyü, tavus yeşili, tavuskusmuğu, tazı, tazıcı, tazılaşma, tazılaşmak, tazılık, teke diken, teneşir horozu, teneşir kargası, tırtıl, tırtılımsı, tırtılanma, tırtılanmak, tırtılı, tırtılı, tilki uykusu, tilki üzümü, tilki, tilkikuyruğu, tilkileşme, tilkileşmek, tilkilik, tilkimsi, timsah gözyaşları, timsah, torbada keklik, tosun, tosunucuk, turna kırığı, turnaayağı, turnacı, turnagagası, turnageçidi, turnagözü, uskumru dolması, uzuneşek, vizon, yalı bülbülü, yarış atı, yavrukurt, yengeç¹vari, Yengeç² Dönencesi, Yengeç², yılan çiçeği, yılan derisi, yılan gömleği, yılan hikâyesi, yılan kavı, yılan taşı, yılan, yılanbaşı, yılanca, yılanlık, yılanlık, yilandili, yılankavi, yılankemiği, yılanlı, yılanlı, yılanlı, yılanlı, zağarcı, zağarlık, zürafa.

- *Türkçe Sözlük'te aynabakar* bir erik çeşidi olarak verilmiştir. Söz, Arapça “göz” anlamındaki ‘ayn ile “inek” anlamındaki *bakar*’dan gelmektedir. *Türkçe Sözlük'te öküzgözü* ise hem bir çiçek adı hem bir üzüm türü olarak vardır. Ancak *öküzgözü* ile *aynabakar* maddebaşları en azından yapısal olarak birbiriyle ilişkili görülmemiştir.
- *Türkçe Sözlük'te kuş kafesi*’nin ayrı bir sözlükbirim olarak yer alması, her tür kafesin de *Sözlük'te* sözlükbirim olarak yer bulması beklentisi yarattığı için gereksizdir.
- *Türkçe Sözlük'ün* aynı zamanda yıldız adı olan hayvan adlarını imlasını büyük harfle başlatarak ayrı birer sözlükbirimi olarak değerlendirmesi, sözlükbilim açısından doğru bir uygulama değildir: *akrep / Akrep, aslan / Aslan, boğa / Boğa, koç / Koç, oğlak / Oğlak, yengeç / Yengeç, seretan / Seretan*.
- *Türkçe Sözlük'te* bugün günlük yaşamda hayvandan insana anlam aktarımlarının temel çerçevesi içinde yer alan *balık* “saf insan; uygun durum”, *deve* “kaba ve iri yarı insan”, *fil* “çok şişman insan”, *eşek* “saf ve anlayışı kıt insan”, *fare* “ufak-tefek ve kurnaz insan; yaramaz çocuk”, *sülük* “emeksiz çıkar sağlayan kimse” sözcüklerine belirtilen anlamlar verilmemiştir. Öte yandan, *Türkçe Sözlük'te* insana yönelik olumsuz durum betimlemeleri durumundaki *eşekçe, eşekleşme, eşekleşme, eşeklik* sözlükbirimleri vardır. Bu çalışmada bu varsayılan *eşek* sözlükbirimi, “[eşek]” biçiminde değerlendirmeye alınmıştır.
- *Türkçe Sözlük'te* benzer sözlükbirimler bulunmasına rağmen başka bazı sözlükbirimler eksiktir. Örneğin “gizli haber sızdıran kişi” anlamında *köstebek* bulunmasına rağmen, “gizli haber sızdırma” anlamında *köstebeklik* ve “kolay kandırılan, aldatılan kimse” anlamında *sazan* bulunmasına rağmen, “kolay kanma, aldanma” anlamında *sazanlık* yoktur.
- *Türkçe Sözlük'te* genellikle yer adları bir sözlükbirim olarak bulunmasına rağmen *Kuzguncuk* bir yer adı olarak yoktur.
- *Türkçe Sözlük'te başkuşluk* “baykuş olma durumu” anlamında verilmiş, ancak insana yönelik olabilecek bu durumun kendisi *baykuş* maddesinde belirtilmemiştir.
- Günümüzde, “gizlice yerleştirilen çok küçük kamera, gizlice yerleştirilen çok küçük alıcı” anlamında sıklıkla kullanılan *böcek* sözcüğü *Türkçe Sözlük'te* henüz bir sözlükbirim olarak yer bulmamıştır.
- *Türkçe Sözlük'te civcivli* sözlükbiriminin anlamlarından biri “gürültülü patırtılı, telaşlı”dır. Ancak *civciv* sözlükbirimi betimlenirken okuyucuyu “gürültülü patırtılı, telaşlı” anlamına hazırlayacak “gürültü patırtı, telaş” anlamı verilmemiştir (Öte yandan A. Tietze, *civciv II* sözlükbirimini “heyecanlı faaliyet, telaş < belki *civciv I*” olarak vermiştir (2002, 451)).
- *Türkçe Sözlük'te katır*’ın mecaz anlamı “kaba, bayağı, görgüsüz (kimse)” olarak olarak verilmişken, bu anlamın eylem adları olan *katırlık* “inatçı, huysuz olma durumu”, *katırlaşmak* ise “huysuzluk etmek, inataşmak” biçiminde tanımlanmıştır.
- *Türkçe Sözlük'te* günümüzde sevgi ve şefkat içerikli bir seslenme sözü olarak ve “evlat, yavru, yavrucak” anlamlarında çok kullanıldığı gözlemlenen *kuzu* sözcüğü bu göndermelerıyla mevcut değildir; yalnızca “deneyimsiz, toy kimse” anlamıyla mevcuttur.

- *Türkçe Sözlük'te tazı ve tazı sözcüğünden türemiş sözlükbirimlerle ilgili durum karışıktır: İlgili sözlükte tazı yalnız bir hayvan adı olarak verilmiş, günümüzde yaygınlıkla kullanılan “hızlı koşan, çevik” mecaz anlamı verilmemiştir. Buna rağmen tazılık maddesi vardır ve bu madde “tazı gibi olma durumu” olarak tanımlanmıştır. Öte yandan, bir meslek erbabı olarak tazıcı verilmişken, bu mesleğin tanımlanmış olması gereken tazılık maddesi verilmemiştir. Ayrıca sözlükte mecaz anlam olarak “zayıf ve ince (kimse)” anlamıyla tazı olmamasına rağmen tazılaşıma / tazılaşmak maddeleri “tazı gibi zayıflayıp incelmek” anlamıyla vardır.*
- *Türkçe Sözlük'te araç-gereç, bir bezeme türü gibi 5 farklı anlamla sıralanan tırtıl maddesinin, hayvan adı olan tırtıl'dan farklı bir sözlükbirim olarak verilmesi ve ikincisi birincinin yan anlamlarından ibaret olan tırtıl'ların tırtıl (I), tırtıl (II) biçiminde sıralanması, Sözlük'teki genel uygulamalara aykırıdır.*
- *Türkçe Sözlük'te kuş bilimsel veya kurt bilimsel birer sözlükbirim olarak yer almadıkları hâlde böcek bilimsel bir sözlükbirim olarak mevcuttur (İlk uygulamaya istinaden böcek bilimsel sözlükbirimi çalışmanın verisi dışında tutulmuştur).*
- *Türkçe Sözlük'te balık eti, koyun eti, kuzu eti, siğir eti, tavuk eti temel sözlükbirimler olarak yer alırken paralel görünümdeki hindi eti, kaz eti vb. yoktur.*

Yapısal İnceleme

Biçimbilgisel görünümü bakımından hayvan adı olan ancak hayvan adı dışında göndermesi bulunan tek sözcüklük sözlükbirimler

akrep², Akrep³, angut, angutça, angutlaşma, angutlaşmak, angutluk, arıcı, arıcılık, arılık, aslan (/ arslan), Aslan², aslan¹ca, aslan¹casına, aslan¹ımsı, aslan¹laşma, aslan¹laşmak, aslan¹lı (/ arslanlı), aslan¹lık, aslan¹sı, asalak (/ parazit), asalaklaşma, asalaklaşmak, asalaklık (/ parazitlik), at, atçı, atçılık, ayı, ayıcı, ayıcılık, ayılaşma, ayılaşmak, ayılık, badik, badikleme, badikleme, badikleşme, badikleşmek, Balık², balıkçılık, balıklama, balıklandırma, balıklandırmak, balıklama, balıklı, balıksız, balıksızlık, balinalı, beygir, beygirli, beygirlik, beygirsiz, bitlenebilme, bitlenebilmek, bitleniverme, bitlenivermek, bitlenme, bitlenmek, bitli, Boğa² (/ Sevir), böcekçi, böcekçil, böcekçilik, böceklenebilme, böceklenebilmek, böceklenme, böceklenmek, böcekli, böceklik, böceksiz, böcelenme, böcelenmek, bukalemun, bukalemunlaşma, bukalemunlaşmak, bukalemunluk, bülbül, bülbülleşme, bülbülleşmek, bülbülsüz, Cedi (/ Oğlak²), civciv, civcivlik, çaylak, çaylakça, çaylaklaşma, çaylaklaşmak, çaylaklık, çıyan, çıyanlık, çiroz, çirozlaşma, çirozlaşmak, çirozluk, devenci, devencilik, develik¹, develik², dinozor, dinozorlaşma, dinozorlaşmak, doğancı, doğancılık, domuz, domuzlaşma, domuzlaşmak, domuzluk, domuzuna, dudu, düldül, düvesime, düvesime, enikleme, eniklemek, eşek, eşekçe, eşekçi, eşekçilik, eşekleşme, eşekleşmek, eşeklik, eşeksi, fare, ferik, felfelek, fil, filsi, gelincik (/ yılançık; kızılıörük; kemik veremi), guguklu, güvercinlik, hergele, hergeleci, hergelecilik, hergelelik, hınzır, hınzırca, hınzırcasına, hınzırlaşma, hınzırlaşmak, hınzırlık, hindici, hindicilik, horoz, horozlanış, horozlanma, horozlanmak, horozlaşma, horozlaşmak, horozsu, horozumsu, istakozluk, inek, inekçi, inekçilik, inikleme, iniklemek, inekli, ineklik, ispati (/ sinek), it, itçe, itlenme, itlenmek, itleşme, itleşmek, itlik, kanaryalık, karınca, karıncalanış, karıncalanma, karıncalanmak, karıncalı, karıncasız, karidesçi, karidesçilik, Kartal, kartallı, kaşalot, katır, katırcı, katırcılık, katırlaşma, katırlaşmak, katırlık, kaz, keçi, keçileşme, keçileşmek, keçilik, keklik, kelebek, kırlangıç, koç¹, Koç², koç¹lanma, koç¹lanmak, koç¹sama, koç¹samak, koyun, koyuncu, koyunculuk, köpek, köpekleme, köpekleme, köpekleniş, köpeklenme, köpeklenmek, köpekleşiş, köpekleşme, köpekleşmek, köpekli, köpeklik, köpeksiz, kösemen, kösemenlik, köstebek, krokodil, kumru, Kumru, kumrucu, kumruculuk, kumuç, kurbağacık, kurbağalama, kurt², Kurt², kurt²landırma, kurt²landırmak, kurt²lanış, kurt²lanma, kurt²lanmak, kurt²laşma, kurt²laşmak, kurt²lu, kurt²luca, kurt²luk, kurt²suz, kuş, kuşça, kuşçu, kuşçuluk, kuşlak, kuşluk (/ kuşluk vakti), kuşmar, kuzguncuk, kuzguni, kuzu, kuzulama, kuzulamak, kuzulaşma, kuzulaşmak, kuzulu, kuzuluk (/ kuzu kapısı, kuzuluk kapısı, yavru kapı), lüferci, lüfercilik, malaklama, malaklamak, maymun, maymuncuk (/ tavşan anahtarı), maymunlaşma, maymunlaşmak, maymunlaştırma, maymunlaştırmak, maymunluk, maymunsu, maymunumsu,

mercan, mercancı, mercanlı, merinos, midyeci, midyecilik, midyelik, mink (/ vizon), Oğlak² (/ Cedi), oğlak¹lama, oğlak¹lamak, öküz, öküzlük, ördek ([yalnız araç-gereç göndermesi için] / lazımlık, oturak), örümcek, örümceklenme, örümceklenmek, örümcekli, örümceksi, paçoz, palazlama, alazlamak, palazlanabilme, palazlanabilmek, palazlandırma, palazlandırmak, palazlanma, palazlanmak, palazlaşma, palazlaşmak, papağan, papağanlaşma, papağanlaşmak, papağanlık, parazit (/ asalak), parazitlenme, parazitlenmek, parazitli, parazitlik (/ asalaklık), piliç, pirelendirme, pirelendirmek, pirenlenme, pirenlenmek, pireli, semender (/ salamandra), salamandra (/ semender), sazan, Seretan¹ (/ Yengeç²), Sevir (/ Boğa²), sıçan, sığır, sığırcı, sığırcılık, sığırtmaç (/ sığır çobanı, nahır), sığırtmaçlık (/ nahırcılık), sığa, sincabi (/ sincap rengi), sinek (/ ispati), sineklenme, sineklenmek, sineklik, sülük (/ asma bıyığı), sülünlük, sümsük, sümsükleşme, sümsükleşmek, sümsüklük, sünger, süngerci, süngercilik, süngerimsi, süngerleşme, süngerleşmek, süngerli, süngersi, süngersiz, şahinci, şahincilik, şahinleşme, şahinleşmek, şebek, şebekleşme, şebekleşmek, şebeklik, şendere, tavşan, tavşancı, tavşancılık, Tavşanlı, tavşanlık, tavukçu, tavukçuluk, tavuklu, tavuksu, tazi, tazıcı, tazılaşıma, tazılaşımak, tazılık, tırtıl, tırtılımsı, tırtılanma, tırtılanmak, tırtıllı, tırtılsı, tilki, tilkileşme, tilkileşmek, tilkilik, tilkimsi, timsah, tosun, tosuncuk, turnacı, vizon (/ mink), Yengeç² (/ Seretan¹), yengeç¹vari, yılan, yılanca, yılanlık (/ gelincik; kızılıyörük; kemik veremi), yılanlı, yılanlık, yılankavi, yılanlı, yılanlı, yılanlı, yılanlı, zağarcı, zağarlık, zürafa.

İçerisinde hayvan adı bulunan ancak hayvan adı dışında göndermesi bulunan söz öbeği yapısındaki sözlükbirimler

ayrı yazılan söz öbeği yapısındaki hayvan adları

acemi çaylak, alabalık yağı, ana kuzusu (krş. süt kuzusu), anası danası, arı dalağı, arı kovanı (krş. Arıkovanı), arı sütü, arpacı kumrusu, aslan payı, aslan¹ yürekli, aslan¹ yüreklilik, at arabası, at bakıcılığı, at bakıcısı, at cambazı, at donu, at gözlüğü, at gözlüklü, at gözlüklülük, at hırsız, at kestanesi, atlama beygiri, atlı spor, at meydanı, atom karınca, ayı gülü, ayı üzümü, ayı yürüyüşü, ay örümceği, balık adam (/ kurbağa adam), balık bilimci, balık bilimi, balıkçı düğümü, balıkçı kahvesi, balıkçı kazağı, balıkçı köyü, balıkçı yaka, balık çorbası, balık eti (krş. baliketi, baliketinde), balıkgözü objektif, balık istifi, balık otu, balık pazarı, balık sütü, balık tabağı, balık tutkalı, balık unu, balık yağı, balık yemi, balık yumurtası, balina çubuğu, balina yağı, beygir gücü, bitli kokuş, bit otu, bit yeniği (krş. bityeniği), boğa güreşçisi (/ torero), boğa güreşi, böcek bilimci, böcek bilimi, bülbül çanağı, can kuşu, cennet öküzü, cep faresi, ceylan bakışlı, civciv sarısı, çakal armudu, çakal eriği, çakal yağmuru, çantada keklilik (/ torbada keklilik), çaylak fırtınası, çekirge şalvar, çıyan gözlü, çifte kumrular, çingene ahtapotu, çöplük horozu, dana humması, danakıran otu, deli dana hastalığı, deniz kurdu, deveci armudu, devede kulak, deve diken, deve dişi, deve hamuru, deve kini, deve kolu, deve kuşuluk, deve tabanı, deve timarı, deve tüyü (krş. devetüyü), deve yükü, deve yürekli, deve yüreklilik, devlet kuşu (/ talih kuşu), dip balıkçılığı, domuz arabası, domuz ayırık otu, domuz derisi, domuz diken, domuz gribi, domuz otu, domuz yağı, dudu dilli, ekin iti, engerek otu, eski kurt, eşek cenneti, eşek davası, eşek diken (/ kengel, kenger), eşek hıyarı (/ it hıyarı, karga düleği, acı hıyar), eşek inadı, eşek kafalı, eşek marulu (/ yabancı marul), eşek maydanozu, eşek otu (/ evliya otu), eşek sıpası, eşek şakası, fare deliği, fare otu, fıçı balığı, fil dişi (krş. fildişi), fil dişi karası, fil dişi kule, fildişi rengi (/ fildişi), fil hastalığı, gece kuşu, geyik diken, geyikler kırkımında, geyik muhabbeti, geyik otu, guguklu saat, günah keçisi, güve yeniği, hamsi buğulama, hamsi çorbası, hamsi ezmesi, hamsili pilav, haymana beygiri (/ haymana mandası, haymana öküzü), haymana mandası (/ haymana beygiri, haymana öküzü), haymana öküzü (/ haymana beygiri, haymana mandası), horoz ağırlık (/ hafif sıklet, horoz sıklet), horoz akıllı (/ horoz kafalı), horoz kafalı (/ horoz akıllı), horoz bakışı, horozcuk otu (/ yaban teresi), horoz dövüşü, horoz fasulyesi, horoz ibiği (krş. horozibiği), horoz mantarı, horoz sıklet (/ hafif ağırlık, horoz ağırlık), horoz şeker, horoz vakti, ıslak karga, inek yağı, ispenç horozu, it canlı, it dalaşı, it hıyarı (/ karga düleği, eşek hıyarı, acı hıyar), it kopuk, it üzümü (/ köpek üzümü, tilki üzümü), kaba kuşluk, kafası örümcekli (krş. örümcek kafalı), kamyon faresi, kanarya çiçeği, kanarya otu, kaplan atlaması, kaplan derisi, kaplumbağa yürüyüşü, kaptanpaşakuzusu, karaca darısı, kara çıyan, karga düleği (/ eşek hıyarı, it hıyarı, acı hıyar), karga burun (krş. kargaburnu), kargacık burgacık, karga tulumba, karga yürüyüşü, karınca asidi, karınca belli, karınca duası, karınca sabrı, karınca yuvası, karides ağ, kartal ağacı, kartallı eğrelti otu, katır boncuğu, katır inadı, katır karı, kaz adımı, kaz kafalı, kaz kafalılık, kaz tüyü, keçi inadı, keçi mantarı (/ akmantar), keçi postu, keçi sakal, keçi sakallı, keçi sakallılık, keçi söğüdü, keçi yemişi (/ yabancı mersini), keçi yolu, kedi balı (/ ağaç balı), kedi nanesi (/ yabancı sümbül), kedi otu, kelebek camı, kelebek çiçeği, kelebek gözlük (/ kısaç gözlük), kene ağacı (/ Hint baklası, Hint yağı ağacı; kene otu), kene göz, kene otu (/ Hint baklası, Hint yağı ağacı, kene ağacı), kınalı kuzu, kırlangıç dönümü, kırlangıç fırtınası, kırlangıç otu, koç burunlu, koç katımı, koç katımı fırtınası, koç yiğit, koç yumurtası, koyun bakışlı, koyun baklası (/ kurt baklası, termiye), koyun dede, koyun eti, koyun mantarı (/ koyungöbeği), koyun otu (/ fitik otu,

kızılyaprak, kuzu pıtrağı), köpek dişi, köpek sarımsağı (/ köpek soğanı, yabani sarımsak), köpek soğanı (/ köpek sarımsağı, yabani sarımsak), köpek soyu, köpek üzümü (/ it üzümü, tilki üzümü), köstebek illeti, kulplu beygir, kurbağa adam (/ balık adam), kurbağa otu, kurbağa testi, kurtayağı tozu, kurt baklası (/ koyun baklası, termiye), kurt bilimi, kurt bilimci, kurt kuyusu, kurt mantarı, kurt masalı, kuş bakışı, kuş beyinli, kuş beyinlilik, kuş bilimci, kuş bilimi, kuş dili, kuş evi, kuş gribi, kuş iğdesi, kuş kafesi, kuş kirazı (/ gelinfeneri, ılıncar), kuşluk namazı, kuşluk vakti (/ kuşluk), kuşluk yemeği, kuş otu, kuş sütü, kuş uçuşu (/ kuş uçuşu), kuş uçuşu (/ kuş uçuşu), kuş uykusu (/ tavşan uykusu, tilki uykusu), kuş üzümü, kuş tüyü, kuş yemi (/ dane), kuş yuvası, kuş lastiği (/ sapan), kuzguni siyah, kuzu dişi, kuzu eti, kuzu ispanak, kuzu kapama, kuzukulağı asidi (/ oksalik), kuzu kuzu, kuzu kapısı (/ kuzuluk, kuzuluk kapısı, yavru kapı), kuzu kestanesi, kuzuluk kapısı (/ kuzu kapısı, kuzuluk, yavru kapı), kuzu mantarı, kuzu pıtrağı (/ fitik otu, kıızılyaprak, koyun otu), kuzu sarmaşığı, leş kargası, lodos balığı, marsivan ayısı (/ marsivan eşeği), marsivan eşeği (/ marsivan ayısı), maymun iştahlı, maymun iştahlılık, mart kedisi, marya ağı, mercan adası (/ atol), mercan otu, mercan resifi, mercan teknesi, mercan terliği, mercan tespih, mercan yeşili, meyhane tavuğu, Oğlak² Dönencesi (/ Kış Dönencesi), otel faresi, öküz arabası, öküz damı, öküz soğuğu (/ sitteisevir), ördek yürüyüşü, örümcek kafalı (krş. kafası örümcekli), örümcek kafalılık, örümceksi ben, örümceksi zar, papağan anahtarı, pire otu (/ pirekapan), pisik otu (/ nezle otu), pisipisi otu, sağmal inek, samur kürk, sarı çıyan, seme tavuk, serçe parmak, sıçan kırı, sıçan yolu, sığır çobanı (/ sığirtmaç, nahır), sığır eti, sığır mantarı, sığır vebası, sincap rengi (/ sincabi), sinek ağırlık (/ sinek siklet), sinek mantarı, solucan düşürücü, solucan otu, suna boylu, sünger avcılığı, sünger avcısı, sünger doku, sünger taşı, süt kuzusu (krş. ana kuzusu), şahin bakışlı, şeddeli eşek, şeytan örümceği, talih kuşu (/ devlet kuşu), tavşan anahtarı (/ maymuncuk), tavşancıl otu, tavşan dudak, tavşan eti, tavşan uykusu (/ kuş uykusu, tilki uykusu), tavşan yürekli, tavuk eti, tavuk köftesi, tavuk kümesi, tavuk sarması, tavuk suyu, tavuk yahnisi, tavuk yemi, tavus tüyü, tavus yeşili, teke dikenli, teneşir horozu (/ teneşir kargası), teneşir kargası (/ teneşir horozu), tilki uykusu (/ kuş uykusu, tavşan uykusu), tilki üzümü (/ it üzümü, köpek üzümü), timsah gözyaşları, torbada keklik (/ çantada keklik), turna kırı, uskumru dolması, yalı bülbülü, Yengeç² Dönencesi (/ Yaz Dönencesi), yılan çiçeği, yılan derisi, yılan gömleği (/ yılan kavı), yılan hikâyesi, yılan kavı (/ yılan gömleği), yılan taşı.

bitişik yazılan söz öbeği yapısındaki sözlükbirimler

Arıkovanı (krş. arıkovani), aslanağzı, aslankulağı, aslankuyruğu, aslanpençesi (/ şirpençe), aslansütü, atbaşı, atkuyruğu, atlıkarınca² (krş. atlı karınca), ayıbacağı, ayıboğan, ayıkulağı, baliketi (/ baliketine) (krş. balık eti), baliketine (/ baliketi) (krş. balık eti), balıkgözü, balıkthane, balıknefes, balıksırtı, baykuşluk, beyaztilki, bitpazarı, bityeniği (/ kurtyeniği) (krş. bit yeniği), Bozkurt¹, Bozkurt², böcekbaşı, böcekthane (/ böceklik), böcekkabuğu, böcekkapan, böceksavar, bülbülkonağı, bülbülyuvası, Büyükayı (/ Yedigir, Dübbüekber), çakalboğan, çerkeztavuğu, çeşimbülbül, deveboynu, deveelması, devegözü, devetüyü (krş. deve tüyü), domuzayağı, domuzbağı, domuzdamı, domuztırnağı, Dübbüasgar (/ Küçükayı), Dübbüekber (/ Büyükayı, Yedigir), erkeçsakalı (/ keçisakalı, keçisedefi), eşekbaşı, eşekkulağı (/ karakafes), eşekoğlueşek, eşeksırtı (/ beşikörtüsü), faredişi, farekulağı (/ bağırsak otu, sıçan kulağı), farekuyruğu, fildişi (/ fildişi rengi) (krş. fil dişi), filkulağı, geyikdili, Güneybalığı, güvercinboynu, güvercingöğsü, hamsikuşu, horozayağı, horozgözü, horozibiği (krş. horoz ibiği), horozkarası, inekthane, itayağı (/ çintemani), itboğan (/ kaplanboğan), itdirseği (/ arpacık), itburnu, itkuyruğu, kalaybalık, kaplanboğan (/ itboğan), karabatak, Karakeçili, Karakoyunlu, kargabeyni, kargaburnu (krş. karga burun), kargabüken, kargasekmez, karıncaezmez (/ karıncaincitmez), karıncaincitmez (/ karıncaezmez), kartalgözü, katırkuyruğu, katırtırnağı, kazayağı, kazboku, kazevi, kazkanadı, keçiboynuzu (/ harnup), keçimemesi, keçisakalı (/ erkeçsakalı, keçisedefi), keçisedefi (/ erkeçsakalı, keçisakalı), keçitırnağı, kedियाğı, kedibastı, kedidili, kedigözü, kediyaladı, kırlangıçkuyruğu, koçbaşı, koçboynuzu, koyungöbeği (/ koyun mantarı), koyungözü (/ margarit), köpekayası, köpekkuyruğu, köpekmemesi, köpekoğlu, köpekoğluköpek, köpoğlu, köpoğluköpek, kumrugöğsü, kurbağazehri, kurtağzı, Kurtalan, kurtayağı, kurbağrı, kurtboğan (/ boğan otu), kurtpençesi (/ kurttırnağı), kurttırnağı (/ kurtpençesi), kurtyeniği (/ bityeniği, bit yeniği), Kuşadası, kuşbaşı, kuşbaşılı, kuşbaz, kuşbazlık, kuşburnu, kuşçubaşı, kuşdili, kuşekmeği (/ çobandağarcığı), kuşgözü, kuşgözü, kuşhane, kuşkanadı, kuşkonmaz, kuşlokumu, kuşpalazı (/ difteri), kuşyemi, kuzgunkılıcı (/ glayöl), kuzugöbeği, kuzukulağı (/ ekşikulak), Küçükayı (/ Dübbüasgar), külkedisi, leylekgagası, mandagözü, mercanağacı, mercaniğnesi, nisanbalığı (/ nisan bir şakası), ocakeşegi, öküzdili (/ sığirdili), öküzgözü (/ sığirgözü), ördekbaşı, ördekgagası, papağanyemi (/ aspur, yalancı safran), piçsinek, pirekapan (/

²Bu sözlükbirimdeki tek hayvan adı *at*'tir; *karınca* sözcüğünün "karınca" hayvanı ile ilgisi yoktur. *Atlıkarınca* ibaresindeki *karınca*, gerçekte halk etimolojisiyle bu biçimi almış "araba; at arabası; fayton" anlamındaki İtalyanca *carrozza*'dır. Bu sözcük Arap lehçelerinde de *kärrüsä* olarak kullanılmaktadır.

pire otu), piremıran, pisipisi, sıçandışi, sıçandışli, sıçankulağı (/ farekulağı, bağırsak otu), sıçankuyruğu, sıçanotu (/ arsenik, zırnık), sığırdili (/ öküzdili), sığırgözü (/ öküzgözü), sığırkuyruğu, sığıródü, sinekkapan, sinekkaydı, sineksavar, şahbaz, şahincibaşı, Şahinbey, şirpençe (/ aslanpençesi), tavşanağzı, tavşanayağı, tavşanbıyığı, tavşankanı, tavşankulağı, tavşanmemesi, tavukayağı, tavukgöğsü, tavukgötü (/ siğil), tavukkarası (/ gece körlüğü), tavukpençesi, tavukyelpazesi, tavuskuyruğu, tilikuyruğu (/ hoşkuran), turnaayağı (/ düğün çiçeği), turnagagası (/ dön Baba), turnageçidi, turnagözü, uzuneşek, yavrukurt, yılanbaşı, yilandili, yılankemiği, yılanyastığı.

Sıklık Bakımından İnceleme

Hayvan dışında göndermesi bulunan tek sözcüklük sözlükbirimlerde hayvan adları

kurt (13 kez)	hergele (4 kez)	dudu (1 kez)
köpek (12 kez)	keçi (4 kez)	düldül (1 kez)
aslan (10 kez)	kumru (4 kez)	fare (1 kez)
böcek (10 kez)	papağan (4 kez)	ferik (1 kez)
palaz (10 kez)	sinek (4 kez)	felfelek (1 kez)
balık (9 kez)	sümsük (4 kez)	gelincik (1 kez)
maymun (9 kez)	şahin (4 kez)	guguk [kuşu] (1 kez)
sünger (9 kez).	şebek (4 kez)	güvercin (1 kez)
eşek (8 kez)	tavuk (4 kez)	ıstakoz (1 kez)
horoz (8 kez)	arı (3 kez)	ispati (1 kez)
kuş (8 kez)	at (3 kez)	kanarya (1 kez)
kuzu (8 kez)	dinozor (3 kez)	kaşalot (1 kez)
yılan (8 kez)	koyun (3 kez)	kaz (1 kez)
bit (7 kez)	mercan (3 kez)	keklik (1 kez)
inek (7 kez)	midye (3 kez)	kelebek (1 kez)
it (7 kez)	oğlak (3 kez)	kırlangıç (1 kez)
ayı (6 kez)	akrep (2 kez)	kötebek (1 kez)
hınzır (6 kez)	böce (2 kez)	krokodil (1 kez)
karınca (6 kez)	civciv (2 kez)	kumuç (1 kez)
katır (6 kez)	çıyan (2 kez)	merinos (1 kez)
koç (6 kez)	doğan (2 kez)	mink (1 kez)
tırtıl (6 kez)	düve (2 kez)	ördek (1 kez)
angut (5 kez)	enik (2 kez)	paçoz (1 kez)
badik (5 kez)	fil (2 kez)	piliç (1 kez)
çaylak (5 kez)	hindi (2 kez)	semender (1 kez)
domuz (5 kez)	karides (2 kez)	salamandra (1 kez)
örümcek (5 kez)	kartal (2 kez)	sazan (1 kez)
parazit (5 kez)	kösemem (2 kez)	seretan (1 kez)
pire (5 kez)	kurbağa (2 kez)	sevir (1 kez)
sığır (5 kez)	kuzgun (2 kez)	sıçan (1 kez)
tavşan (5 kez)	lüfer (2 kez)	sıpa (1 kez)
tazı (5 kez)	malak (2 kez)	sicap (1 kez)
tilki (5 kez)	öküz (2 kez)	sülük (1 kez)
asalak (4 kez)	tosun (2 kez)	sülün (1 kez)
beygir (4 kez)	yengeç (2 kez)	şendere (1 kez)
bukalemun (4 kez)	zağar (2 kez)	timsah (1 kez)
bülbül (4 kez)	balina (1 kez)	turna (1 kez)
çiroz (4 kez)	boğa (1 kez)	vizon (1 kez)
deve (4 kez)	cedi (1 kez)	zürafa (1 kez)

Hayvan dışında göndermesi bulunan ayrı yazılan söz öbeği görünümündeki sözlükbirimlerde hayvan adları

kuş (29 kez)	horoz (14 kez)	kurt (9 kez)
balık (24 kez)	eşek (13 kez)	tavuk (9 kez)
kuzu (17 kez)	at (12 kez)	karga (8 kez)
deve (14 kez)	keçi (10 kez)	domuz (7 kez)

mercan (7 kez)	kelebek (3 kez)	güve (1 kez)
it (6 kez)	kene (3 kez)	ispenç horozu (1 kez)
karınca (6 kez)	kırlangıç (3 kez)	kaplumbağa (1 kez)
koyun (6 kez)	kurbağa (3 kez)	karaca (1 kez)
örümcek (6 kez)	alabalık (2 kez)	karides (1 kez)
yılan (6 kez)	balina (2 kez)	köstebek (1 kez)
ayı (5 kez)	boğa (2 kez)	kuzgun (1 kez)
fare (5 kez)	böcek (2 kez)	manda (1 kez)
fil (5 kez)	bülbül (2 kez)	marya (1 kez)
koç (5 kez)	çaylak (2 kez)	oğlak (1 kez)
köpek (5 kez)	inek (2 kez)	ördek (1 kez)
öküz (5 kez)	kanarya (2 kez)	papağan (1 kez)
tavşan (5 kez)	kartal (2 kez)	pire (1 kez)
beygir (4 kez)	keklik (2 kez)	pisik (1 kez)
dana (4 kez)	kumru (2 kez)	pisipisi (1 kez)
geyik (4 kez)	maymun (2 kez)	samur (1 kez)
hamsi (4 kez)	sıçan (2 kez)	serçe (1 kez)
kaz (4 kez)	sinek (2 kez)	sincap (1 kez)
kedi (4 kez)	solucan (2 kez)	sunu (1 kez)
siğir (4 kez)	tavus (2 kez)	şahin (1 kez)
sünger (4 kez)	tilki (2 kez)	tavşancıl (1 kez)
kaplan (3 kez)	ahtapot (1 kez)	teke (1 kez)
arı (3 kez)	ceylan (1 kez)	timsah (1 kez)
aslan (/ arslan) (3 kez)	civciv (1 kez)	turna (1 kez)
bit (3 kez)	çekirge (1 kez)	uskumru (1 kez)
çakal (3 kez)	dudu (1 kez)	yengeç (1 kez)
çıyan (3 kez)	engerek (1 kez)	
katır (3 kez)	guguk [kuşu] (1 kez)	

Hayvan dışında göndermesi bulunan bitişik yazılan söz öbeği görünümündeki sözlükbirimlerde hayvan adları

kuş (18 kez)	fare (3 kez)	karabatak (1 kez)
köpek (10 kez)	koyun (3 kez)	kartal (1 kez)
balık (9 kez)	bit (2 kez)	kırlangıç (1 kez)
kurt (9 kez)	bozkurt (2 kez)	kumru (1 kez)
eşek (7 kez)	dübb (2 kez)	kurbağa (1 kez)
tavuk (7 kez)	fil (2 kez)	kuzgun (1 kez)
tavşan (6 kez)	güvercin (2 kez)	leylek (1 kez)
keçi (6 kez)	karınca (2 kez)	manda (1 kez)
kedi (6 kez)	katır (2 kez)	papağan (1 kez)
aslan (5 kez)	koç (2 kez)	pisipisi (1 kez)
ayı (5 kez)	kuzu (2 kez)	şahbaz (1 kez)
böcek (5 kez)	mercan (2 kez)	şir (1 kez)
it (5 kez)	öküz (2 kez)	tavus (1 kez)
sıçan (5 kez)	ördek (2 kez)	
deve (4 kez)	pire (2 kez)	
domuz (4 kez)	şahin (2 kez)	
horoz (4 kez)	tilki (2 kez)	
karga (4 kez)	arı (1 kez)	
kaz (4 kez)	baykuş (1 kez)	
siğir (4 kez)	çakal (1 kez)	
sinek (4 kez)	erkeç (1 kez)	
turna (4 kez)	geyik (1 kez)	
yılan (4 kez)	hamsi (1 kez)	
at (3 kez)	inek (1 kez)	
bülbül (3 kez)	kaplan (1 kez)	

genel sıklık görünümü

kuş (55 kez)
balık (42 kez)
kurt (31 kez)
eşek (28 kez)
köpek (27 kez)
kuzu (27 kez)
horoz (26 kez)
deve (22 kez)
keçi (20 kez)
tavuk (20 kez)
aslan (/ arslan) (18 kez)
at (18 kez)
it (18 kez)
yılan (18 kez)
böcek (17 kez)
ayı (16 kez)
domuz (16 kez)
tavşan (16 kez)
karınca (14 kez)
koç (13 kez)
siğir (13 kez)
sünger (13 kez)
bit (12 kez)
karga (12 kez)
koyun (12 kez)
mercan (12 kez)
katır (11 kez)
maymun (11 kez)
örümcek (11 kez)
inek (10 kez)
kedi (10 kez)
palaz (10 kez)
sinek (10 kez)
bülbül (9 kez)
fare (9 kez)
fil (9 kez)
kaz (9 kez)
öküz (9 kez)
tilki (9 kez)
beygir (8 kez)
pire (8 kez)
sıçan (8 kez)
arı (7 kez)
çaylak (7 kez)
kumru (7 kez)
şahin (7 kez)
hınzır (6 kez)
kurbağa (6 kez)
papağan (6 kez)
tırtıl (6 kez)

turna (6 kez)
angut (5 kez)
badik (5 kez)
çıyan (5 kez)
geyik (5 kez)
hamsi (5 kez)
kartal (5 kez)
kırlangıç (5 kez)
parazit (5 kez)
tazı (5 kez)
asalak (4 kez)
bukalemun (4 kez)
çakal (4 kez)
çiroz (4 kez)
dana (4 kez)
hergele (4 kez)
kaplan (4 kez)
kelebek (4 kez)
kuzgun (4 kez)
oğlak (4 kez)
ördek (4 kez)
sümsük (4 kez)
şebek (4 kez)
balina (3 kez)
boğa (3 kez)
civciv (3 kez)
dinozor (3 kez)
güvercin (3 kez)
kanarya (3 kez)
karides (3 kez)
keklik (3 kez)
kene (3 kez)
midye (3 kez)
tavus (3 kez)
yengeç (3 kez)
akrep (2 kez)
alabalık (2 kez)
bozkurt (2 kez)
böce (2 kez)
doğan (2 kez)
dudu (2 kez)
dübb (2 kez)
düve (2 kez)
enik (2 kez)
guguk [kuşu] (2 kez)
hindi (2 kez)
kösemen (2 kez)
köstebek (2 kez)
lüfer (2 kez)
malak (2 kez)
manda (2 kez)
pisipisi (2 kez)

sincap (2 kez)
solucan (2 kez)
timsah (2 kez)
tosun (2 kez)
zağar (2 kez)
ahtapot (1 kez)
baykuş (1 kez)
cedi (1 kez)
ceylan (1 kez)
çekirge (1 kez)
düldül (1 kez)
engerek (1 kez)
erkeç (1 kez)
felfelek (1 kez)
ferik (1 kez)
gelincik (1 kez)
güve (1 kez)
ıstakoz (1 kez)
ispati (1 kez)
ispenç horozu (1 kez)
kaplumbağa (1 kez)
karabatak (1 kez)
karaca (1 kez)
kaşalot (1 kez)
krokodil (1 kez)
kumuç (1 kez)
leylek (1 kez)
marya (1 kez)
merinos (1 kez)
mink (1 kez)
paçoç (1 kez)
piliç (1 kez)
pisik (1 kez)
salamandra (1 kez)
samur (1 kez)
sazan (1 kez)
semender (1 kez)
serçe (1 kez)
seretan (1 kez)
sevir (1 kez)
sıpa (1 kez)
suna (1 kez)
sülük (1 kez)
sülün (1 kez)
şahbaz (1 kez)
şendere (1 kez)
şir (1 kez)
tavşancıl (1 kez)
teke (1 kez)
uskumru (1 kez)
vizon (1 kez)
zürafa (1 kez)

Kaynak Dil Bakımından İnceleme

Türkçe kökenli olanlar: alabalık, arı, aslan (/ arslan), at, ayı, balık, baykuş, bit, boğa, bozkurt, böce, böcek, civciv, çaylak, çekirge, çıyan, dana, deve, doğan, domuz, düve, enik, erkek, eşek, gelincik, geyik, güve, güvercin, inek, it, kaplan, kaplumbağa, karaca, karabatak, karga, karınca, kartal, katır, kaz, keçi, kedi, keklük, kelebek, kene, kırlangıç, koç, koyun, köpek, köselen, kumuç, kurbağa, kurt, kuş, kuzgun, kuzu, oğlak, öküz, ördek, örümcek, palaz, piliç, pire, pisipisi, pisik, serçe, sıçan, sığır, sığa, sinek, solucan, suna, sülük, sülün, sümsük, tavşan, tavşancıl, tavuk, tazi, teke, tırtıl, tilki, tosun, turna, yılan.

Arapça kökenli olanlar: akrep, bukalemun, cedi, düldül, dübb, fare, fil, hınzır, hindi, maymun, mercan, papağan, samur, seretan, sevir, tavus, timsah, zürafa.

Farsça kökenli olanlar: beygir, bülbül, ceylan, çakal, dudu, hergele, horoz, kumru, leylek, semender, sincap, şahbaz, şahin, şir.

Rumca kökenli olanlar: ahtapot, çiroz, ıstakoz, ispati, karides, lüfer, marya, midye, paçoç, sünger, uskumru.

Fransızca: dinazor, kaşalot, krokodil, merinos, parazit, salamandra, vizon.

İngilizce kökenli olanlar: mink.

İspanyolca kökenli olanlar: kanarya.

İtalyanca kökenli olanlar: balina.

Köken dili tespit edilemeyenler: angut, asalak, badik, engerek, felfelek, ferik, guguk [kuşu], hamsi, ispenç horozu, köstebek, malak, manda, sazan, şebek, şendere, yengeç, zağar.

Eşdizimlilik Bakımından İnceleme

ahtapot ↔ çingene, deveci.

arı ↔ dalak, kovan, süt.

aslan (/ arslan / şir) ↔ ağız, kulak, kuyruk, pay, pençe, süt, yürek.

at ↔ araba, bakıcılık, bakıcı, baş, cambaz, don, gözlük, gözlüklü, gözlüklülük, hırsız, kuyruk, karınca, keşanesi, meydan, spor.

ayı (/ dübb): ↔ asgar ("en küçük"), bacak, boğ-, büyük, ekber ("en büyük"), gül, kulak, küçük, marsivan, örümcek, üzüm, yürüyüş.

balık ↔ ala, adam, bilim, bilimci, çorba, dip, düğüm, et, fıçı, göz, güney, göz, hane, istif, kahve, kalay, kazak, köy, lodos, nefes, nisan, otu, pazar, sırt, süt, tabak, tutkal, un, yağ, yaka, yem, yumurta.

balina ↔ çubuk, yağ.

beygir ↔ atlama, güç, Haymana, kulplu.

bit ↔ kokuş, ot, pazar, yenik ("yenmiş, ısırılmış").

boğa ↔ güreş, güreşçi.

böcek ↔ baş, bilim, bilimci, hane, kabuk, kap-, sav-.

bülbül ↔ çanak, çeşm, konak, yalı, yuva.

ceylan ↔ bakış.

civciv ↔ sarı.

çakal ↔ armut, boğ-, erik, yağmur.

çaylak ↔ fırtına.

çekirge ↔ şalvar.

çıyan ↔ göz, kara, sarı.

dana ↔ ana, deli, hastalık, humma, kır-, ot.

deve ↔ armut, boyun, diken, diş, elma, göz, hamur, kin, kol, kulak, kuş, taban, tımar, tüy, yük, yürek, yürekli.

domuz ↔ araba, ayak, ayırık otu, bağ, dam, deri, diken, grip, ot, tırnak, yağ.

dudu ↔ dil.

engerek ↔ ot.

eşek ↔ baş, cennet, dava, diken, hıyar, inat, kafa, kulak, marsıvan, marul, maydanoz, ocak, oğul, sıpa, sırt, şaka, şeddeli, uzun.

fare ↔ cep, delik, diş, kamyon, kulak, kuyruk, ot, otel.

fil ↔ diş, kara, hastalık, kulak, kule, renk.

geyik ↔ diken, dil, kırkım, muhabbet, ot.

guguk [kuşu] ↔ saat.

güve ↔ yenik ("yenmiş, ısırılmış").

güvercin ↔ boyun, göğüs.

hamsi ↔ buğulama, çorba, ezme, kuş, pilav.

horoz ↔ ağırlık (/ siklet), akıl, ayak, bakış, çöplük, dövüş, fasulye, göz, ibik, ispenç, kafa, kara, mantar, ot, şeker, teneşir, vakit.

inek ↔ hane, sağmal, yağ.

it / köpek ↔ aya, ayak, can, boğ-, burun, dalaş, dirsek, diş, ekin, hıyar, kopuk, köpek, kuyruk, meme, oğul, sarımsak, soğan, soy, üzüm.

kanarya ↔ çiçek, ot.

kaplan ↔ atlama, boğ-, deri.

kaplumbağa ↔ yürüyüş.

karabatak ↔ -

karaca ↔ darı.

karga ↔ beyin, burğa, burun, bük-, dülek, ıslak, leş, sek-, teneşir, tulumba, yürüyüş.

karınca ↔ asit, at, atom, bel, ezme-, dua, incitme-, sabır, yuva.

karides ↔ ağ.

kartal ↔ ağaç, eğrelti otu, göz.

katır ↔ boncuk, inat, karı, kuyruk, tırnak.

kaz ↔ adım, ayak, bok, ev, kafa, kanat, tüy.

keçi (/ erkek) ↔ boynuz, günah, inat, kara, mantar, meme, post, sakal, sedef, söğüt, tırnak, yemiş, yol.

kedi ↔ ayak, bal, bas-, dil, göz, kül, mart, nane, ot, yala-.

keklik ↔ çanta, torba.

kelebek ↔ cam, çiçek, gözlük.

kene ↔ ağaç, göz, ot.

kırlangıç ↔ dönüm, fırtına, kuyruk, ot.

koç ↔ baş, boynuz, burun, fırtına, katım, yiğit, yumurta.

koyun ↔ bakış, bakla, dede, et, göbek, göz, kara, mantar, ot.

köstebek ↔ illet.

kumru ↔ arpacı, çifte, göğüs.

kurbağa ↔ adam, ot, test, zehir.

kurt ↔ ağız, al-, ayak, bağır, bakla, bilim, bilimci, boğ-, boz, deniz, eski, kuyu, mantar, masal, pençe, tırnak, toz, yavru.

kuş ↔ ada, bakış, baş, bay, baz, beyin, bilim, bilimci, burun, can, deve, devlet, dil, ekmek, ev, gece, göm, göz, grip, hamsi, hane, iğde, kaba, kafes, kanat, kiraz, konma-, lastik, lokum, namaz, ot, palaz, süt, talih, tüy, uçum / uçuş, uyku, üzüm, vakit, yem, yemek, yuva.

kuzgun ↔ kılıç, siyah.

kuzu ↔ ana, asit, diş, et, göbek, ıspanak, kapama, kapı, kaptanpaşa, kestane, kınalı, kulak, kuzu, mantar, pıtrak, sarmaşık, süt.

leylek ↔ gaga.

manda ↔ göz, Haymana.

marya ↔ ağ.

maymun ↔ iştah.

mercan ↔ ada, ağaç, iğne, ot, resif, tekne, terlik, tespil, yeşil.

oğlak ↔ dönence.

öküz ↔ araba, cennet, dam, dil, göz, Haymana, soğuk.

ördek ↔ baş, gaga, yürüyüş.

örümcek ↔ ben, kafa, şeytan, zar.

papağan ↔ anahtar, yem.

pire ↔ kap, kır-, ot.

pisik ↔ ot.

pisipisi ↔ ot.

samur ↔ kürk.

serçe ↔ parmak.

sıçan ↔ diş, kır, kulak, kuyruk, ot, yol.

sıpa ↔ eşek.

sığır ↔ çoban, dil, et, göz, kuyruk, mantar, öd, veba.

sincap ↔ renk.

sinek ↔ ağırlık / siklet, piç, kap-, kay-, mantar, sav-.

solucan ↔ düşür-, ot.

sunu ↔ boy.

sünger ↔ avcı, avcılık, doku, taş.

şahin ↔ bakış, baş, bey.

tavşan ↔ ağız, anahtar, ayak, bıyık, dudak, et, kan, kulak, meme, uyku, yürek.

tavşancıl ↔ ot.

tavuk ↔ ayak, Çerkez, et, göğüs, göt, kara, köfte, kümes, meyhane, pençe, sarma, seme, su, yahni, yelpaze, yem.

tavus ↔ kuyruk, tüy, yeşil.

teke ↔ diken.

tilki ↔ beyaz, kuyruk, uyku, üzüm.

timsah ↔ gözyaşı.

turna ↔ ayak, gaga, geçit, göz, kır.

uskumru ↔ dolma.

yengeç ↔ dönence.

yılan ↔ baş, çiçek, deri, dil, gömlek, hikâye, kav, kemik, taş, yastık.

Görüldüğü gibi, hayvan adlarının eşdizimlilik görünümleri zaman zaman görece basit dizimsel (syntagmatic) ilişkileri yansıtırsa da (*arı kovanı*, *balık çorbası*, *Çerkez tavuğu*, *kaz tüyü* gibi), genel olarak Türkiye Türkçesindeki hayvanlarla ilgili dizisel (paradigmatic) ilişkileri vermektedir. Her birisi, hayvanla başka bir dış dünya gerçekliğinin veya başka bir kavramın ilişkilendirildiğini gösteren bu eşdizimlilikler, bu metaforik ilişkilerin neden ve nasıl kurulduğu bağlamında ayrıntılı olarak incelenmelidir. Örneğin *maymun*, *iştah*'la; *timsah*, *gözyaşı*'yla; *yılan*, *yastık*'la neden bir ilişki içinde düşünülmüştür? O. Ergene, Türkiye Türkçesi standart dili ve ağızları bağlamında, hayvan adlarıyla insan veya hayvan vücut bölümlerinin bir araya geldiği söz öbeklerini incelediği "deyim aktarması" çalışmasında, 105 farklı hayvan adınının 82 farklı organ ya da vücut bölümü adıyla oluşturduğu 386 deyim aktarması belirlemiş ve bu tür aktarmalarda en çok yer bulan hayvanın *kuş*, en çok yer bulan organ adının ise *göz* olduğunu tespit etmiştir: *aslanağı*, *atkuyruğu*, *ayı pençesi*, *balıkacağı*, *danaburnu*, *devetabanı*, *domuztırnağı*, *fildişi*, *keçitırnağı*, *koçbaşı*, *kurtayağı*, *kuşburnu*, *kuzukulağı*, *mandagözü*, *ördek kafalı*, *sinekkanağı*, *tavşanağı*, *yılan dili* gibi (Ergene: 2014, 347). Ergene'nin bu hacimli ve özenli çalışması, hayvan adlarının diğer eşdizimlilikleri incelendiğinde de çarpıcı bulgulara ulaşılacağını göstermektedir.

Göndermeler Bakımından İnceleme

Araştırmacılar, Türkçede hayvan adlarının en çok bitkilere ad olması konusuna ilgi duymuşlardır (Duran: 1998, Uçar: 2013, Alkayış: 2019). S. Sağlık, hayvan adlarının insana yönelik kullanımlarını olumsuz anlamda / argo kullanım olarak değerlendirmiştir (Sağlık: 2009, 17). Ancak bizce, hayvandan doğaya yapılan bu aktarımları, argonun genel tanımı göz önünde bulundurularak hükmen “argo” olarak değerlendirmek doğru değildir. Bunlar olsa olsa “kaba dil”, “hakaret yollu söz” olarak değerlendirilebilir. Ayrıca zaten bu değerlendirmeler de insanla ilişkilenen hayvanın genel özelliğine göre farklılık arz eder. Çünkü çalışkanlık, sevimlilik gibi olumlanan ve “iyi” olarak değerlendirilen özellikleriyle tanınan hayvanların insanla ilişkilenebilmesi argo olarak değerlendirilmediği gibi “kaba söz” veya “hakaret yollu söz” olarak da ele alınmamaktadır. Öte yandan *Türkçe Sözlük*, hayvan adlarının bazılarının kişi adı olabileme özelliklerini sözlükbilimsel olarak betimleme gereği duymamıştır. Oysa özellikle yukarıda belirtilen, olumlu olarak nitelenen özellikleri olan kimi hayvanlar kişi adları olarak da kullanılmaktadır: *ördek, burçin, suna, kaplan, aslan, doğan, şahin* gibi. Hatta İ. Karakuş, tarihsel dönemde *öküz* ve *it* hayvan adlarının bile kişi adı olarak kullanıldığını tespit etmiştir (1997, 1148). İ. Uçar ise eşzamanlı ve artzamanlı veriyi birlikte değerlendirdiği çalışmasında şu hayvanların bitki adlandırmalarında kullanıldıklarını tespit etmiştir: *akbaba, akrep, arı, aslan, at, ayı, balık, beygir, bıldırcın, bit, boğa, buzağı, bülbül, camış, canavar, ceylan, çakal, çıyan, dana, deve, domuz, dudu, engerek, enik, eşek, fare, fil, geyik, güvercin, horoz, hüthüt, inek, it, kanarya, kangal, kaplan, kaplumbağa, karga, karınca, kartal, katır, kaz, keçi, kedi, keklik, kelebek, kene, kertenkele, kırlangıç, kirpi, koç, koyun, köpek, kunduz, kurbağa, kurt, kuş, kuzgun, kuzu, leylek, manda, maymun, oğlak, öküz, örümcek, papağan, pire, pisik, porsuk, saka, serçe, sıçan, siğir, sırtlan, sinek, solucan, tahtakurusu, tarlakuşu, tavşan, tavuk, tay, teke, tırtıl, tilki, tosbağa, tosun, turna, yılan* (2013, 8-15). *Türkçe Sözlük*'teki veri konotatif gönderme özellikleri bakımından değerlendirildiğinde ise şu görünüm ortaya çıkmaktadır (Gruplama, “tek sözcüklük yapılar”, “ayrı yazılan söz öbeği görünümündeki yapılar” ve “bitişik yazılan söz öbeği görünümündeki yapılar” düzeninde yapılmıştır):

insana gönderme

olumsuz bir kişilik özelliği bakımından insan / olumsuz bir özelliğiyle insan

angut (ahmak, kaba saba), asalak (/ parazit) (çıkarıcı), ayı (kaba saba), bitli (cimri), bukalemun (çıkarıcı, değişken), çaylak (toy, acemi), çıyan (hain), dinazor (yeniliklere ayak uyduramayan), domuz (/ hınzır) (hain, aksi, inatçı, kurnaz, içten pazarlıklı, haylaz, gaddar), hınzır (/ domuz) (hain, aksi, inatçı, kurnaz, içten pazarlıklı, haylaz, gaddar), [eşek] (anlayışsız, kaba saba), hergele (terbiyesiz, görgüsüz), horoz (kabadaayı), inek (aptal, bön), inekçi (ezberci), it (değersiz, terbiyesiz), kaşalot (aptal, budala), katır (kaba, bayağı, görgüsüz), kaz (budala), keçi (inatçı), kırlangıç (sahte hekimlik yapan), koyun (verilen buyruklara uyan, kendi kişiliğini göstermeyen), köpek (aşağılık niyetlerle yaltaklanan, davranışları kötü olan), köstebek (gizli bilgi sızdıran), kuş (acemi (er)), kuzu (deneyimsiz, toy), maymun (taklitçi; gülünç), öküz (bön, görgüsüz, kaba, anlayışsız, yeteneksiz), ördek (biletsiz (yolcu); kandırılabilen, enayi), paçoz (bedenini satan (kadın)), papağan (duyduklarını düşünmeden olduğu gibi tekrarlayan), parazit (/ asalak) (çıkarıcı), pireli (her şeyden bir anlam çıkaran, kuşkulu, işkilli, vesveseli), sazan (kolay kandırılabilen), sıçan (küçük yaşta hırsızlık yapan), siğir (anlayışsız, kaba saba), sümsük (uyuşuk, miskin, aptal, mıymıntı, pısrık, sünepe), şebek (arsız), tilki (çok kurnaz), yılan (sinsi, hain).

acemi çaylak (deneyimsiz, toy, beceriksiz), ana kuzusu (krş. süt kuzusu) (sıkıntıya alışmamış, nazlı büyütülmüş (genç veya çocuk)), at gözlüklü (basiretsiz), arpacı kumrusu (önceden ne yapacağı belli olmayan, duruma göre

hareket eden), at hırsız (davranışları güven vermeyen), cennet öküzü (bön), cep faresi (/ yankesici, tırtıkcı) (basit hırsızlık yapan, gaspçı), çöplük horozu (kadınlar konusunda özel bir seçimi olmayan, maymun iştahlı (erkek)), deve yürekli (çok korkak), ekin iti (kibirli, insanları küçük gören), eşek kafalı (kalın kafalı, anlayışı kıt), eşek sıpası (aşağılanan (çocuk ve genç)), gece kuşu (geceleri gezmeyi seven; geceleri uyumayan; geceleri para karşılığı erkeklerle ilişki kuran (kadın)), haymana beygiri (/ haymana mandası, haymana öküzü) (tembel, işsiz güçsüz), haymana mandası (/ haymana beygiri, haymana öküzü) (tembel, işsiz güçsüz), haymana öküzü (/ haymana beygiri, haymana mandası) (tembel, işsiz güçsüz), horoz akıllı (/ horoz kafalı) (akılsız, aklını kullanamayan), horoz kafalı (/ horoz akıllı) (akılsız, aklını kullanamayan), ıslak karga (korkak, ürkek, çekingen), ispenç horozu (ufak tefek olduğu hâlde efelenen), it kopuk (değersiz, terbiyesiz, aşağılık), kafası örümcekli (krş. örümcek kafalı) (düşüncesiz, anlayışsız; kaba; gerici), kamyon faresi (yük kamyonlarından hırsızlık yapan), kara çıyan ((sinsi, hain (esmer kimse)), katır karı (çocuğu olmayan evli kadın; kaba ve görgüsüz (kadın)), kaz kafalı (anlayışsız, kavrayışsız), koyun bakışlı (budala, şaşkın), köpek soyu (alçak, soysuz), koyun dede (alıklar, aptal), kuş beyinli (akılsız, aptal), lodos balığı (alıklar, sersem sersem dolaşan), marsıvan ayısı (/ marsıvan eşeği) (geri zekâlı, kaba, aptal), marsıvan eşeği (/ marsıvan ayısı) (geri zekâlı, kaba, aptal), maymun iştahlı (hevesi çabuk geçen, kararsız), mart kedisi (çapkın, azgın), otel faresi [otellerde hırsızlık yapan (kimse)], örümcek kafalı (krş. kafası örümcekli) (gerici), sağmal inek (kendisinden sürekli çıkar sağlanan, aptal), sarı çıyan (sinsi, hain (sarışın kimse)), seme tavuk (ahmak), süt kuzusu (krş. ana kuzusu) (sıkıntıya alışmamış, nazlı büyütülmüş (genç veya çocuk)), şeddeli eşek (çok kaba, yeteneksiz), tavşan yürekli (ürkek, korkak), yalı bülbülü (konuşkan, geveze).

ayıboğan (kaba, anlayışsız (kimse)), eşekbaşı (yetkisi önemsenmeyen, gücünü gösteremeyen), eşekoğlueşek (kurnaz, işini bilen, düzenbaz, açığız, uyanık), karabatak (borcunu ödemeyen), karıncaezmez (/ karıncaincitmez) (çok yavaş hareket eden), karıncaincitmez (/ karıncaezmez) (çok yavaş hareket eden), köpekoğlu (kurnaz, işini bilen, düzenbaz, açığız, uyanık), köpekoğlukopek (kurnaz, işini bilen, düzenbaz, açığız, uyanık), köpoğlu (kurnaz, işini bilen, düzenbaz, açığız, uyanık), köpoğlukopek (kurnaz, işini bilen, düzenbaz, açığız, uyanık), külkedisi (çok üşüyen, ateşin yanından ayrılmayan; uyuşuk, miskin).

olumlu bir kişilik özelliği bakımından insan / olumlu bir özelliğiyle insan

aslan (/ arslan) (yiğit, cesur), bülbül (güzel sesli), inek (çok çalışkan), köselen (yol gösterici, kılavuz), kurt¹ (bir yeri, bir şeyi, işini iyi bilen, aldanmaz, kurnaz), kuzuluk, piliç (genç, güzel ve alımlı (kadın)), sipa (sevimli, sevilen ve şefkat duyulan (çocuk)).

ana kuzusu (krş. süt kuzusu) (kucağa alınabilecek (çocuk)), aslan¹ yürekli (cesur, yiğit), atom karınca (çok çalışkan, hızlı), cennet öküzü (temiz kalpli), deniz kurdu (deneyimli, usta (denizci)), dudu dilli (çok konuşan, tatlı dilli (kadın)), eski kurt (mesleğinde uzman; kolay aldatılmayan), eşek sıpası (sevilen (çocuk veya genç)), it canlı (sıkıntıya dayanıklı), kınalı kuzu (sevilen (çocuk); askere gönderilen (delikanlı)), süt kuzusu (krş. ana kuzusu) (kucağa alınabilecek (çocuk)).

karıncaezmez (/ karıncaincitmez) (çok merhametli, ince duygulu), [insan için olumlu kişilik özelliği]

karıncaincitmez (/ karıncaezmez) (çok merhametli, ince duygulu), külkedisi (sakin, yumuşak, uyumlu), şahbaz (çevik, becerikli; yiğit, kahraman, mert).

insan için olumlu bir durum betimlemesi

aslan¹ca, aslan¹casına, aslan¹ımsı, aslan¹laşma, aslan¹laşmak, aslan¹lı (/ arslanlı), aslan¹lık, aslan¹sı, bülbülleşme, bülbülleşmek, inekleme, ineklemek, koç¹lanma, koç¹lanmak, köselenlik, kurt¹laşma, kurt¹laşmak, kurt¹luk, kuşça, kuzulaşma, kuzulaşmak, palazlama, palazlamak, palazlanabilme, palazlanabilmek, palazlandırma, palazlandırmak, palazlanma, palazlanmak, palazlaşma, palazlaşmak, tazılaşma, tazılaşmak,

anası danası, aslan¹ yüreklilik, çifte kumrular, karınca sabrı.

atbaşı.

insan için olumsuz bir durum betimlemesi

angutça, angutlaşma, angutlaşmak, angutluk, asalaklaşma asalaklaşmak, asalaklık (/ parazitlik), ayılaşma, ayılaşmak, ayılık, balıklama, bitlenebilme, bitlenebilmek, bitleniverme, bitlenivermek, bitlenme, bitlenmek, bitli, bukalemunlaşma, bukalemunlaşmak, bukalemunluk, çaylakça, çaylaklaşma, çaylaklaşmak, çaylaklık, çıyanlık, çirozluk, devecilik, dinozorlaşma, dinozorlaşmak, domuzlaşma, domuzlaşmak, domuzluk, domuzuna, hınzırca, hınzırcasına, hınzırlaşma, hınzırlaşmak, hınzırlık, eşekçe, eşekleşme, eşekleşmek, eşeklik, hergelelik, horozlanış, horozlanma, horozlanmak, horozlaşma, horozlaşmak, inekçilik, inekleme, ineklemek, ineklik, itçe, itlenme, itlenmek, itleşme, itleşmek, itlik, karıncalanış, karıncalanma, karıncalanmak, katırlaşma, katırlaşmak, katırlık, keçileşme, keçileşmek, keçilik, köpekleme, köpekleme, köpekleniş, köpeklenme, köpeklenmek, köpekleşiş, köpekleşme, köpekleşmek, köpekli, köpeklik, köpeksiz, maymunlaşma, maymunlaşmak, maymunlaştırma, maymunlaştırmak, maymunluk, maymunsu, maymunumsu, öküzlük, örümceklenme, örümceklenmek, örümcekli, papağanlaşma, papağanlaşmak, papağanlık, parazitlik (/ asalaklık), pirelendirme, pirelendirmek, pirenlenme, pirenlenmek, sümsükleşme, sümsükleşmek, sümsüklük, şahinleşme, şahinleşmek, şebekleşme, şebekleşmek, şebeklik, tilkileşme, tilkileşmek, tilkilik, tilkimsi.

at gözlüklülük, balık istifi, çantada keklik (/ torbada keklik), deve kını, deve kuşuluk, deve yüreklilik, eşek inadı, eşek şakası, geyikler kırkımında, geyik muhabbeti, günah keçisi, kargacık burgacık, karga tulumba, katır inadı, kaz kafalılık, keçi inadı, kuş beyinlilik, kuş uykusu (/ tavşan uykusu, tilki uykusu), kuzu kuzu, leş kargası, maymun iştahlılık, örümcek kafalılık, tavşan uykusu (/ tilki uykusu, kuş uykusu), tilki uykusu (/ kuş uykusu, tavşan uykusu), timsah gözyaşları, torbada keklik (/ çantada keklik).

baykuşluk, domuzbağı, tavuskuyruğu, yılankemiği.

meslek erbabı

arıcı, atçı, ayıcı, balıkçı, böcekçi, deveci, doğancı, eşekçi, hergeleci, hindici, inekçi, karidesçi, katırcı, kırlangıç (sahte hekim), kösemen, kumrucu, koyuncu, kuşçu, lüferci, mercancı, midyeci, sıçan (küçük yaştaki hırsız), sığırıcı, sığırtaç (/ sığır çobanı, nahır), süngerci, şahinci, tavşan (2 farklı meslek erbabı), tavşancı, tavukçu, tazıcı, turnacı, yılanca, zağarcı.

at bakıcısı, at cambazı, balık adam (/ kurbağa adam), balık bilimci, boğa güreşçisi (/ torero), böcek bilimci, kurbağa adam (/ balık adam), kurt bilimci, kuş bilimci, sığır çobanı (/ sığırtaç, nahır), sünger avcısı.

böcekbaşı, kuşbaz, kuşçubaşı, şahincibaşı.

fiziksel bir özelliği bakımından insan / insan için fiziksel bir görünüm

aslan (/ arslan) (gürbüz), badik (kısa boylu), çiroz (çok zayıf), deveci (çok sert ve kaba oynayan), keklik (alımlı, güzel (kadın)), koç¹ (sağlıklı, gürbüz (genç erkek)), kurt²lu (yerinde duramayan, sürekli kıpırdanan), maymun (çirkin), paço (uyumsuz, özensiz giyinen), piliç (genç, güzel ve alımlı (kadın)), şebek (çirkin), tosun (sağlıklı, tıknaz), tosunçuk (olması gerekenden erken doğmuş (çocuk); çok iri).

at hırsız (kılıksız), bitli kokuş (kirli, pasaklı (kadın)), ceylan bakışlı (süzgün ve tatlı bakışlı), çıyan gözlü (mavi gözlü), haymana beygiri (/ haymana mandası, haymana öküzü) (iri yarı), haymana mandası (/ haymana beygiri, haymana öküzü) (iri yarı), haymana öküzü (/ haymana beygiri, haymana mandası) (iri yarı), kara çıyan ((sinsi, hain) esmer (kimse)), karınca belli (beli çok ince olan), karga burun (krş. kargaburnu) (burnu kargaya benzeyen), keçi sakallı (keçi sakalı olan (erkek)), keçi sakallılık (sakalı keçiye benzeme), kene göz (gözü çok küçük olan), koç burunlu (burnu alnıyla aynı doğrultuda ve kemerli olan), koç yiğit (yakışıklı, genç, gürbüz (delikanlı)), koyun bakışlı (bön bön bakan), sarı çıyan ((sinsi, hain) sarışın (kimse)), suna boylu (ince ve uzun boylu), şahin bakışlı (sert ve keskin bakışlı), tavşan dudak (dudağı yarık olan (kimse)), teneşir horozu (/ teneşir kargası) (çok zayıf), teneşir kargası (/ teneşir horozu) (çok zayıf).

baliketi (/ baliketine) (krş. balık eti) (kilosu ortalamanın biraz üstünde, dolgun (kadın)), baliketine (/ baliketi (krş. balık eti) (kilosu ortalamanın biraz üstünde, dolgun (kadın)), ayıboğan (iri yarı).

insan bedeninde bölüm

köpek dişi, kuzu dişi, serçe parmak.

insan için bir hareket (yürüme, koşma, yüzme, davranış vb.) tarzı veya bu tarzda ortaya çıkan şey, iş

badikleme, badiklemek, badikleşme, badikleşmek, balıklama, kurbağalama, kuzulama, kuzulamak, öküzlük, tavşanlık, yengeç¹vari, zağarlık.

ayı yürüyüşü, balıkçı düğümü, boğa güreşi, horoz bakışı, horoz dövüşü, it dalaşı, kaplumbağa yürüyüşü, karga yürüyüşü, kaplan atlaması, kaz adımı, kuş bakışı, ördek yürüyüşü.

herhangi cansız bir varlığa, bir kavrama, doğal çevre vb.'ne gönderme

cansız bir varlık, doğal çevre vb. için durum betimlemesi

balıklandırma, balıklandırmak, balıklı, balıksız, balıksızlık, balinalı, beygirli, beygirlik, beygirsiz, bülbülsüz, guguklu, inekli, karıncalanış, karıncalanma, karıncalanmak, karıncalı, karıncasız, kartallı, kelebek, köpekli, köpeksiz, mercanlı, kurt²lu, kurt²suz, örümceklenme, örümceklenmek, örümcekli, örümceksi, parazitlenme, parazitlenmek, sineklenme, sineklenmek, süngerimsi, süngerleşme, süngerleşmek, süngerli, süngersi, süngersiz, tırtıllı, tırtılsı, tırtılmsı, tırtıllanma, tırtıllanmak, yılankavi, yılanlı, yilansız.

aslan payı, devlet kuşu (/ talih kuşu), devede kulak, çantada keklik (/ torbada keklik), deve tımarı, deve yükü, kurt¹ masalı, kuş sütü, talih kuşu (/ devlet kuşu), torbada keklik (/ çantada keklik), yılan hikâyesi.

balık sırtı, bityeniği (/ kurtyeniği) (krş. bit yeniği), kazayağı, kurtyeniği (/ bityeniği) (krş. bit yeniği), kuşbaşıllı, sıçandışlı, sinekkaydı.

cansız bir varlık, doğal çevre vb. için bir durum veya görünüm

parazit, civcivli, tırtıl, yılankavi.

herhangi bir hastalığa / tıbbi bir kavrama gönderme

gelincik (/ kızılıyörük, yılanlık; kemik veremi), kelebek, kurbağacık, yılanlık (/ gelincik, kızılıyörük; kemik veremi).

dana humması, deli dana hastalığı, domuz gribi, çingene ahtapotu, fil hastalığı, köstebek illeti, kuş gribi, kurbağa testi, kurt¹ayağı tozu, örümceksi ben, örümceksi zar, sığır vebası.

aslanpençesi (/ şirpençe), itdirseği (/ arpacık), kalaybalık, köpekmemesi, kuşkanadı, kuşpalazı (/ difteri), şirpençe (/ aslanpençesi), tavukgötü (/ siğil), tavukkarası (/ gece körlüğü) (Türkiye Türkçesi halk ağzında yer alan sağlık deyişleriyle ilgili bütünlüklü ve ayrıntılı bir çalışma olarak bk. Demiray-Saz: 2020).

herhangi bir yemeğe / yiyecek-içeceğe gönderme

kumru, kumuç.

arı sütü, balık çorbası, balık eti (krş. balıketi, balıketinde), balık yumurtası, deve hamuru (bir sıfat olarak), domuz yağı, fıçı balığı, hamsi buğulama, hamsi çorbası, hamsi ezmesi, hamsili pilav, horoz şekeri, inek yağı, kedi balı (/ ağaç balı), koyun eti, kuşluk yemeği, kuş yemi (/ dane), kuzu eti, kuzu kapama, meyhane tavuğu, sığır eti, tavşan eti, tavuk eti, tavuk köftesi, tavuk sarması, tavuk suyu, tavuk yahnisi, tavuk yemi, uskumru dolması.

aslansütü, bülbülkonağı, bülbülyuvası, çerkeztavuşu, hamsikuşu, itburnu, kargabeyni, kedidili, kuşburnu, kuşlokumu, tavukgöğsü, tavukyelpazesi.

herhangi bir yere veya özel bir yere gönderme

arılık, böceklik (/ böcekhane), civcivlik, develik¹, güvercinlik, istakozluk, ineklik, kanaryalık, karınca, Kartal, kelebek, Kumru, kuşlak, kuşluk, kuzguncuk, midyelik, kuzuluk, kuzuluk (/ kuzu kapısı, kuzuluk, kapısı, yavru kapı), sineklik, sülünlük, Tavşanlı, tavşanlık.

arı dalağı, arı kovanı (krş. Arıkovanı), at meydanı, balıkçı kahvesi, balıkçı köyü, balık pazarı, eşek cenneti, fare deliği, fil dişi kule, karınca yuvası, keçi yolu, kuş evi, kurt kuyusu, kuş kafesi, kuş yuvası, mercan adası (/ atol), kuzu kapısı (/ kuzuluk, kuzuluk kapısı, yavru kapı), kuzuluk kapısı (/ kuzu kapısı, kuzuluk, yavru kapı), mercan

resifi, Oğlak² Dönencesi (/ Kış Dönencesi), öküz damı, sıçan yolu, tavuk kümesi, Yengeç² Dönencesi (/ Yaz Dönencesi).

balıkthane, balıksırtı, bitpazarı, Bozkurt¹, Bozkurt², böcekthane (/ böceklik), domuzdamı, eşeksırtı (/ beşikörtüsü), inekthane, Karakeçili, Karakoyunlu, kargasekmez, kazayağı, Kurtalan, Kuşadası, kuşgözü, kuşthane, Şahinbey.

herhangi bir zaman dilimine gönderme

kuşluk (/ kuşluk vakti).

horoz vakti, kaba kuşluk, kırlangıç dönümü, koç katımı, kuşluk vakti (/ kuşluk).

herhangi bir mesleğe gönderme

arıcılık, atçılık, ayıcılık, balıkçılık, böcekçilik, devecilik, dip balıkçılığı, doğancılık, eşekçilik, hergelecilik, hindicilik, inekçilik, karidesçilik, katırcılık, kumruculuk, koyunculuk, kuşçuluk, lüfercilik, midyecilik, sığircılık, sığirtmaçlık (/ nahırcılık), süngerçilik, şahincilik, tavşancılık, tavşanlılık, tavukçuluk, yılançılık.

at bakıcılığı, balık bilimi, boğa güreşi, böcek bilimi, kurt bilimi, kuş bilimi, sünger avcılığı.

kuşbazlık.

herhangi bir renge gönderme

kuzguni, sincabi (/ sincap rengi).

at donu, civciv sarısı, devetüyü (krş. deve tüyü), fildişi rengi (/ fildişi), kuzguni siyah, mercan yeşili, sıçan kırmızı, sincap rengi (/ sincabi), tavus yeşili, turna kırmızı.

böcekkağı, devetüyü (krş. deve tüyü), güvercinboynu, güvercingöğsü, fildişi (/ fildişi rengi) (krş. fil dişi), horozibiği (krş. horoz ibiği), kazayağı, kazboku, kumrugöğsü, ördekbaşı, ördekgağası, tavşankanı, turnagözü.

herhangi bir doğa olayına gönderme

çakal yağmuru, çaylak fırtınası, kaptanpaşakuzusu, kırlangıç fırtınası, koç katımı fırtınası, öküz soğuğu (/ sitteisevir), şeytan örümceği.

turnageçidi.

herhangi bir ölçüye gönderme

deve yükü, horoz ağırlık (/ hafif sıklet, horoz sıklet), horoz sıklet (/ hafif ağırlık, horoz ağırlık), kuş uçuşu (/ kuş uçuşu), kuş uçuşu (/ kuş uçuşu), sinek ağırlık (/ sinek sıklet).

herhangi bir araç-gerece gönderme

akrep², at, beygir, düldül, eşek, fare, fil, horoz (2 ayrı araç-gereç), ispati (/ sinek), kelebek, kırlangıç, krokodil, kurbağacık, kuşluk, kuşmar, maymuncuk (/ tavşan anahtarı), mercan, merinos, öküz, ördek (/ lazımlık, oturak), örümcek, salamandra (/ semender), semender (/ salamandra), sinek (/ ispati), sineklik (4 farklı araç-gereç), sünger, şendere (2 farklı araç-gereç), tırtıl (3 farklı araç-gereç).

alabalık yağı, at arabası, at gözlüğü, atlama beygiri, ay örümceği, balıkgözü objektif, balık tabağı, balık tutkalı, balık unu, balık yağı, balık yemi, balina yağı, bülbül çanağı, deve tüyü (krş devetüyü), domuz arabası, domuz derisi, fil dişi (krş. fildişi), fil dişi karası, guguklu saat, kaplan derisi, karides ağı, katır boncuğu, kaz tüyü, keçi postu, kelebek camı, kelebek gözlük (/ kıskaç gözlük), kulplu beygir, kuş tüyü, kuş lastiği (/ sapan), marya ağı, mercan teknesi, mercan teknesi, mercan terliği, mercan tespih, öküz arabası, papağan anahtarı, samur kürk, solucan düşürücü, tavşan anahtarı (/ maymuncuk), tavus tüyü, yılan derisi.

atlıkarınca (krş. atlı karınca), balıkgözü, balıknefesi, böceksavar, deveboynu, domuzayağı, domuztırnağı, farekuyruğu, horozayağı, kalaybalık, kaplan derisi, kargaburnu (krş. karga burun), kartalgözü, kazayağı, kazevi,

keçitırnağı, kedigözü, koçbaşı, koçboynuzu, kurt¹ağzı, leylekgagası, mandagözü, ocakeşegi, öküzdili (/ siğırdili), piçsinek, pirekiran, pisipisi, sıçankuyruğu, siğırdili (/ öküzdili), sineksavar, tavşanayağı, tavukayağı, yılanbaşı.

bezeme, örme, dikme / nakşetme, doğrama, giyinme, tara(n)ma vb. için model, biçim vb.'ye gönderme

tırtıl, zürafa.

çekirge şalvar, keçi sakal, balıkçı kazağı, balıkçı yaka.

ayıbacağı, çeşimbülbül, itayağı (/ çintemani), balıksırtı, faredişi, atkuyruğu, kediyaladı, koçbaşı, koçboynuzu, mercaniğnesi, kazayağı (/ Hristo teyeli), kuşbaşı, sıçandişi (/ antika).

gök cismine gönderme

Akrep³, Aslan², Balık², Boğa² (/ Sevir), Cedi (/ Oğlak²), Oğlak² (/ Cedi), Koç², Kurt³, Seretan¹ (/ Yengeç²), Sevir (/ Boğa²), Yengeç² (/ Seretan¹).

Arıkovanı (krş. arıkovani), Büyükağı (/ Yedigir, Dübbükber), Dübbüasgar (/ Küçükayı), Dübbükber (/ Büyükağı), Küçükayı (/ Dübbüasgar).

Güneybalığı.

çeşitli bilimsel kavramlara gönderme

atlı spor [spor terimi], balık sütü [zoojoloji terimi], beygir gücü [fizik terimi], deve kolu [tarih terimi], eşek davası [matematik terimi], kaplan atlaması [bir spor terimi], karınca asidi [kimya terimi], karınca duası [dinbilgisi terimi], kuşluk namazı [dinbilgisi terimi], kuzukulağı asidi (/ oksalik) [kimya terimi], sünger taşı [mineraloji terimi], yılan taşı [jeoloji terimi].

kazkanadı [spor terimi], kazkanadı [tarih terimi], köpekkuyruğu [spor terimi], sıçanotu (/ arsenik, zırnık) [kimya terimi], yavrukurt¹ [izcilik terimi].

hayvana (ve / veya bitkiye) gönderme

hayvana (ve / veya bitkiye) için bir durum betimlemesi

asalaklık (/ parazitlik), bitlenebilme, bitlenebilmek, bitleniverme, bitlenivermek, bitlenme, bitlenmek, bitli, böcekçil, böceklenebilme, böceklenebilmek, böceklenme, böceklenmek, böcekli, böceksiz, böcelenme, böcelenmek, bülbülleşme, bülbülleşmek, düvesime, düvesimek, enikleme, eniklemek, eşeksi, filsi, horozsu, horozumsu, koç¹lanma, koç¹lanmak, koç¹sama, koç¹samak, malaklama, malaklamak, kurt²landırma, kurt²landırmak, kurt²lanış, kurt²lanma, kurt²lanmak, kuzulama, kuzulamak, kuzulu, oğlak¹lama, oğlak¹lamak, örümceklenme, örümceklenmek, palazlama, palazlamak, palazlanabilme, palazlanabilmek, palazlandırma, palazlandırmak, palazlanma, palazlanmak, palazlaşma, palazlaşmak, parazitli, parazitlik (/ aslaklık), pirenlenme, pirenlenmek, pireli, sineklenme, sineklenmek, tavuksu, tırtılsı, tırtılımsı, tırtılanma, tırtılanmak, tilkimsi.

bit yeniği (krş. bityeniği), güve yeniği, horoz dövüşü, it dalaşı koç katımı.

hayvan (ve / veya bitki) için bir durum veya hayvanın ürettiği şey

kuzu, örümcek.

hayvandan elde edilen bir üründen üretilen (şey)

krokodil, mink (/ vizon), vizon (/ mink), merinos, tilki, timsah.

kuş tüyü.

beyaztilki.

hayvanda (ve / veya bitkide) bölüm

balina çubuğu, deve dişi, horoz ibiği (krş. horozibiği), koç yumurtası, sünger doku, yılan gömleği (/ yılan kavı), yılan kavı (/ yılan gömleği).

kuşgözü.

mitolojik bir kahraman olarak hayvan

semender (/ slamandar).

bitki / mantar

develik² (/ defne), ferik, felfelek, kurt²luca, sülük (/ asma bıyığı).

at kestanesi, ayı gülü, ayı üzümü, balık otu, bit otu, çakal armudu, çakal eriği, danakıran otu, deveci armudu, deve dikenini, deve tabanı, domuz ayırık otu, domuz dikenini, domuz otu, engerek otu, eşek hıyarı (/ it hıyarı), it hıyarı (/ eşek hıyarı), eşek dikenini (/ kengel, kenger), eşek marulu (/ yabancı marul), eşek maydanozu, eşek otu (/ evliya otu), fare otu, geyik dikenini, geyik otu, horozcuk otu (/ yabancı teresi), horoz fasulyesi, horoz mantarı, it hıyarı (/ karga düleği), it üzümü (/ köpek üzümü, tilki üzümü), kanarya çiçeği, kanarya otu, karaca darısı, karga düleği (/ it hıyarı), kartal ağacı, kartallı eğrelti otu, keçi mantarı (/ akmantar), keçi söğüdü, keçi yemişi (/ yabancı mersini), kedi nanesi (/ yabancı sümbülü), kedi otu, kelebek çiçeği, kene ağacı (/ Hint baklası, Hint yağı ağacı; kene otu), kene otu (/ Hint baklası, Hint yağı ağacı, kene ağacı), kırlangıç otu, koyun baklası (/ kurt baklası, termiye), koyun mantarı (/ koyungöbeği), koyun otu (/ fitik otu, kızılıyaprak, kuzu pıtrağı), köpek sarımsağı (/ köpek soğanı, yabancı sarımsak), köpek soğanı (/ köpek sarımsağı, yabancı sarımsak), köpek üzümü (/ it üzümü, tilki üzümü), kurbağa otu, kurt baklası (/ koyun baklası, termiye), kurt mantarı, kuş iğdesi, kuş kirazı (/ gelinfeneri, ılgıncar), kuş otu, kuş üzümü, kuzu ispanak, kuzu kestanesi, kuzu pıtrağı (/ fitik otu, kızılıyaprak, koyun otu), kuzu mantarı, kuzu sarımsağı, mercan otu, pire otu (/ pirekapan), pisik otu (/ nezle otu), pisipisi otu, siğir mantarı, sinek mantarı, solucan otu, tavşancıl otu, teke dikenini, tilki üzümü (/ it üzümü, köpek üzümü), yılan çiçeği.

aslanağzı, aslankulağı, aslankuyruğu, aslanpençesi (/ şirpençe), atkuyruğu, ayıkulağı, böcekapan, çakalboğan, deveelması, devegözü, erkeçsakalı (/ keçisakalı, keçisedefi) (2 ayrı bitkinin adı), eşekkulağı (/ karakafes), farekulağı (/ bağırsak otu, sıçan kulağı), filkulağı, geyikdili, horozibiği, horozgözü, horozkarası, itboğan (/ kaplanboğan), itkuyruğu, kaplanboğan (/ itboğan), kargabükten, katırkuyruğu, katırtırnağı, kazayağı, keçiboynuzu (/ harnup), keçimemesi, keçisakalı (/ erkeçsakalı, keçisedefi) (2 ayrı bitkinin adı), keçisedefi (/ erkeçsakalı, keçisakalı) (2 ayrı bitkinin adı), kediyağı, koyungözü (/ margarit), koyungöbeği (/ koyun mantarı), köpekayası, kurbağazehri, kurtayağı, kurtbağı, kurtboğan (/ boğan otu), kurtpençesi (/ kurttırnağı), kurttırnağı (/ kurtpençesi), kuşburnu, kuşdili, kuşekmeği (/ çobandağarcığı), kuşkonmaz, kuşyemi, kuzgunkılıcı (/ glayöl), kuzugöbeği, kuzukulağı (/ ekşikulak), mercanağacı, öküzdili (/ sığırdili), öküzgözü (/ sığırgözü), papağanyemi (/ aspur, yalancı safran), pirekapan (/ pire otu), sıçankulağı (/ farekulağı, bağırsak otu), sığırdili (/ öküzdili), sığırgözü (/ öküzgözü), sığırkuyruğu, sığırodü, sinekkapan, tavşanağzı, tavşanbıyığı, tavşankulağı, tavşanmemesi, tavukpençesi, tilkikuyruğu (/ hoşkuran), turnaayağı (/ düğün çiçeği), turnagagası (/ dön Baba), yilandili, yılanyaştığı (Türkiye bölge ağızlarındaki mantar adlarıyla ilgili iki çalışma için bk. Acar: 2017, Acar: 2018).

diğer

dudu [bir unvan; yaşlı Ermeni kadın].

can kuşu [ruh], kuş dili [konuşulan dilin farklı bir üretim biçimi].

kedibastı [bir tutkallama tekniği], kırlangıçkuyruğu [hayvanın kulağını delerek yapılan bir işaret], nisanbalığı (/ nisan bir şakası) [bir şaka türü], uzuneşek [bir oyun].

Eşanlamlılık Bakımından Değerlendirme

Türkçe Sözlük'te yer alan ve içerisinde hayvan adı geçen şu temel sözlükbirimler arasında eşanlamlılık ilişkisi vardır:

acı hıyar / eşek hıyarı / it hıyarı / karga düleği

balık adam / kurbağa adam
balık eti / balıketinde
Boğa / Sevir
boğa güreşçisi / torero
böcekhane / böceklik
Büyükayı / Yedigir / Dübbüekber
Cedi / Oğlak
çantada keklik / torbada keklik
Dübbüasgar / Küçükayı
erkeçsakalı / keçisakalı / keçisedefi
eşek dikenli / kengel / kenger
eşek marulu / yabancı marul
eşek otu / evliya otu
eşekkulağı / karakafes
eşeksırtı / beşikörtüsü
farekulağı / bağırsak otu / sıçan kulağı
fildişi / fildişi rengi
horoz ağırlık / hafif sıklet / horoz sıklet
horoz akıllı / horoz kafalı
horozcuk otu / yabancı teresi
it üzümü / köpek üzümü / tilki üzümü
itayağı / çintemani
itboğan / kaplanboğan
itdirseği / arpacık
karıncaezmez / karıncaincitez
keçi mantarı / akmantar
keçi yemişi / yabancı mersini
keçiboynuzu / harnup
kedi balı / ağaç balı
kedi nanesi / yabancı sümbülü
kelebek gözlük / kısaç gözlük
kene ağacı / Hint baklası / Hint yağı ağacı / kene otu
koyun baklası / kurt baklası / termiye
koyun otu / fitik otu / kızılıyaprak / kuzu pıtrağı
koyungöbeği / koyun mantarı
koyungözü / margarit
köpek sarımsağı / köpek soğanı / yabancı sarımsak
kurtboğan / boğan otu
kurtpençesi / kurttırnağı
kuş kirazı / gelinfeneri / ılgıncar
kuş lastiği / sapan
kuş uçuşu / kuş uçuşu
kuş uykusu / tavşan uykusu / tilki uykusu
kuş yemi / dane
kuşekmeği / çobandağarcığı
kuşpalazı / difteri
kuzgunkılıcı / glayöl
kuzu kapısı / kuzuluk / kuzuluk kapısı / yavru kapı
kuzukulağı / ekşikulak
kuzukulağı asidi / oksalik
maymuncuk / tavşan anahtarı

mercan adası / atol
Oğlak Dönencesi / Kış Dönencesi
öküz soğuğu / sitteisevir
öküzdili / sığırdili
öküzgözü / sığırgözü
papağanıyemi / aspur / yalancı safran
pirekapan / pire otu
pisik otu / nezle otu
Seretan / Yengeç
sıçanotu / arsenik / zırnık
sığır çobanı / sığırtmaç / nahır
sığırtmaçlık / nahircılık
sincabi / sincap rengi
sinek ağırlık / sinek siklet
sülük / asma bıyığı
tatarcık / yakarca
tavukgötü / siğil
tavukkarası / gece körlüğü
teneşir horozu / teneşir kargası
tilkikuyruğu / hoşkuran
turnaayağı / düğün çiçeği
turnagagası / dön Baba
Yengeç / Seretan
Yengeç Dönencesi / Yaz Dönencesi
yılan gömleği / yılan kavı
yılancık / gelincik / kızılıörük / kemik veremi

Görüldüğü gibi eşanlamlı sözler bir adet olabileceği gibi, iki, üç veya dört adet de olabilmektedir. Bu sözlerin bir bölümü, hayvan adları bakımından birbirlerinin alternatifi olmaktadır:

eşek hıyarı / it hıyarı / karga düleği
ateş böcek+i / yıldız böcek+i / yıldız kurt+u
balık adam / kurbağa adam
bayır kuş+u / çalı bülbül+ü
çeltikkarga+sı / karaleylek
deniz ördek+i / fırtına kuş+u
denizkedi+si / denizmaymun+u
deniztilki+si / saban balık+ı
farekulağı / sıçan kulağı
fındık fare+si / fındık sıçan+ı
haymana beygir+i / haymana manda+sı / haymana öküz+ü
ibrişim kurt+u / ipek böcek+i
it üzümü / köpek üzümü / tilki üzümü
itboğan / kaplanboğan
bityeniği / kurtyeniği
kuş uykusu / tavşan uykusu / tilki uykusu
makaslı böcek / yereşek+i
marsivan ayı+sı / marsivan eşek+i
maymun+cuk / tavşan anahtarı
öküzdili / sığırdili
öküzgözü / sığırgözü

sakar *meke* / yaban *kaz*+ı
su *bit*+i / su *pire*+si
tarla *fare*+si / tarla *sıçan*+ı
teneşir *horoz*+u / teneşir *karga*+sı
Tibet *öküz*+ü / Tibet *siğir*+ı / *yak*
yaprak *kurt*+u / yaprak *böcek*+i
yılan+cık / *gelincik*

Bu eşleşmeler, genel olarak esasında hayvanların zihinde genel bir çerçevede kodlandığını, ayrıntıların ihmal edildiğini göstermektedir: Böcek sınıfı için *böcek-kurt*, *bit-pire*, *bit-kurt*; kuş sınıfı için *kuş-bülbül*, *karga-leylek*, *ördek-kuş*, *meke-kaz*, *horoz-karga*; kemirgen sınıfı için *fare-sıçan*; siğir sınıfı için *öküz-siğir-yak*, *manda-öküz*; köpek sınıfı için *it-köpek-tilki*; su hayvanları ve amfibiler için *balık-kurbağa* eşleşmeleri bu genellemeyi açıkça göstermektedir. Ancak, örneklemedeki sıradışı eşleşmeler de ilgiye değerdir: *eşek-it-karga*, *kedi-maymun*, *tilki-balık*, *beygir-manda* / *öküz*, *it-kaplan*, *kuş-tavşan-tilki*, *böcek-eşek*, *ayı-eşek*, *maymun-tavşan*, *yılan-gelincik*. *Tahta biti* / *tahtakurusu* eşleşmesindeki *bit-kuru* ilişkisi de dikkat çekicidir. *Türkçe Sözlük*'te *kuru* sözcüğüne “böcek, bit vb.” anlamlar verilmemiştir. Ancak belli ki *kuru* bu anlamlara gelen, belki başka dillerden kopyalanmış veya belki bu anlamı unutulmuş bir sözcüktür.

Değerlendirmeler ve Sonuç

Türkiye Türkçesinin 961 üyeli konnotatif içerikteki hayvan adları evreni, 1.103 üyeli donotatif içerikli hayvan adları evreninden daha dar ve sınırlıdır (Yüceol Özezen, 2021: 1439). Bu durum, her hayvan adının kavramlaştırma süreçlerinde yapısal bir araç olarak kullanılmadığını, başka bir deyişle bazı hayvan adlarının yalnızca denotatif içerikle kullanıldığı göstermektedir. *Türkçe Sözlük*'teki temel sözlükbirimler bağlamındaki bazı hayvan adlarının hem denotatif (düzanlamsal) göndermelere hem de konnotatif (yananalsal-çağrışımsal) göndermelere sahip olması hayvanların Türkiye Türklerinin kavram dünyasında hiyerarşik ve prototipik bir düzen içerisinde yer aldığı biçiminde yorumlanabilir: *aslan, ayı, domuz / hınzır, eşek, inek, it, keçi, kurt, kuzu, öküz, ördek, paçoz, tilki, yılan* gibi. Denotatif içerikli hayvan adlarında köken dil büyük oranda Türkçe dışındaki diller iken, konnotatif içerikli hayvan adlarının büyük oranda Türkçe veya Türkçeleşmiş sözler olması ilginçtir.¹ Hayvan adı dışında göndermesi bulunan hayvan adları ve bu hayvan adlarından türemiş adlar ve fiiller, zaman-mekân ilişkisi bağlamında Türk algısında yer alan asıl hayvan paradigmasını temsil etmekte ve Türklerin hayvan evreninin temel üyelerini göstermektedir. Yine bu görece sınırlı paradigma, Türklerin, kültürel kodlamada yalnızca veya daha çok bazı hayvanları temel parametre olarak kullandıklarını ortaya koymaktadır. Buna göre *aslan, at, ayı, deve, eşek, it / köpek, keçi, koyun* sözcüklerinin ve bu sözcüklerin temsil ettiği kavramların Türk kültüründe kapladığı yerle, *kanguru, koala, penguen, panda, tapir* vb. sözcüklerin ve bunların temsil ettiği kavramların kapladığı yer aynı değildir. Hatta sıralanan son sözcüklerin kültürel çerçevenin temel üyelerine dönüşmedikleri ve Türk algısında henüz tam olarak içselleşmedikleri de söylenebilir.

Aşağıda yer alan 1.-25. görseller *Türkçe Sözlük*'teki veri üzerinden Türkiye Türkçesi hayvan adlarının konnotatif içeriklerini, bu içerik ve göndermelerle oluşan kavram profillerini ve hangi kavram alanlarının hangi hayvan adlarıyla yapılaştığını daha somut olarak ortaya koymaktadır:

²Esasında *Türkçe Sözlük*'te hayvana gönderme yapan, denotatif içerikli 1.103 hayvan adının yalnız 319'unun kökeni için Türkçe dışında başka herhangi bir dil belirtilmiştir. Buna karşılık *Sözlük*'te kökenbilgisi verilmemiş olan -böylelikle Türkçe olduğu düşünülen veya kökenbilgisi betimlemesinden kaçınılan- 494 hayvan adı bulunmaktadır. Bu 494 hayvan adı arasında *argali, çitari, flurcun, ispari, kikla, kivi, mezigit, papalina, plati, tarantula* gibi sesbilgisel olarak Türkçe olmama olasılığı yüksek olan birçok hayvan adı vardır (bk. Yüceol Özezen, 2021).

İNSANDA OLUMSUZ ÖZELLİKLER

•angut •asalak (/ parazit) •at •ayı •balık •beygir •bit
•bukalemun •bülbül •çaylak •çıyan •deve •dinozor •domuz
•fare •eşek •hergele •horoz •inek •it •karabatak •karga
•karınca •kaşalot •katır •kaz •keçi •kedi •kırlangıç •koyun
•köpek •köstebek •kumru •kuş •kuzu •manda •maymun
•öküz •ördek •örümcek •paçoz •papağan •pire •sazan •sıçan
•sığır •sümsük •şebek •tavuk •tavşan •tilki •yılan

1.Görsel: İNSANDA OLUMSUZ ÖZELLİKLER kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

İNSANDA OLUMLU ÖZELLİKLER

•aslan (/ arslan) •bülbül •eşek •dudu
•inek •it •karınca •kedi •kösemen •kurt¹
•kuzu •öküz •piliç •sıpa •şahbaz

2.Görsel: İNSANDA OLUMLU ÖZELLİKLER kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

İNSANDA OLUMLU DURUMLAR

•aslan (/ arslan) •bülbül •inek •koç
•kösemen •kurt¹ •kuş •kuzu •palaz •tazi

3. Görsel: İNSANDA OLUMLU DURUMLAR kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

İNSANDA OLUMSUZ DURUMLAR

•angut •asalak (/ parazit) •at •ayı •balık
•baykuş •bit •bukalemun •çaylak •çıyan
•çiroz •deve •dinozor •domuz (/ hınzır)
•eşek •geyik •horoz •inek •it •karga
•karınca •katır •keçi •keklik •köpek •kuş
•kuzu •maymun •öküz •örümcek

4. Görsel: İNSANDA OLUMSUZ DURUMLAR kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

İNSANDA FİZİKSEL ÖZELLİKLER

•aslan (/ arslan) •at •ayı •badik •balık
•beygir •bit •ceylan •çıyan •çiroz •deve
•horoz •karga •karınca •keçi •keklik
•kene •koç •koyun •kurt² •manda
•maymun •öküz •paçoz •piliç •suna •şahin
•şebek •tavşan •tosun

5. Görsel: İNSANDA FİZİKSEL ÖZELLİKLER kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

MESLEK

•arı •at •ayı •balık •boğa •böcek •deve •doğan
•eşek •hergele •hindi •inek •karides •katır
•kırlangıç •koyun •kösemen •kumru •kurbağa
•kurt¹ •kuş •lüfer •mercan •midye •sıçan •siğir
•sünger •şahin •tavşan •tavuk •tazı •turna
•vılan •zağar

6. Görsel: MESLEK kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

İNSANDA BEDEN

•köpek •kuzu •serçe

7. Görsel: İNSANDA BEDEN kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

İNSANDA HAREKET

•ayı •badik •balık •boğa •horoz •it
•kaplumbağa •karga •kaplan •kaz
•kurbağa •kuş •kuzu •öküz •ördek
•tavşan •yengeç •zağar

8. Görsel: İNSANDA HAREKET kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

CANSIZ VARLIKTA-DOĞAL ÇEVREDE DURUMLAR-GÖRÜNÜMLER

•aslan (/ arslan) •balık •balina •beygir •bit
•bülbül •civciv •deve •guguk [kuşu] •inek
•karınca •kartal •kaz •keklik •kelebek •köpek
•kurt¹ •kurt² •kuş •mercan •örümcek •parazit
•sıçan •sinek •sünger •tırtıl •yılan

9. Görsel: CANSIZ VARLIKTA-DOĞAL ÇEVREDE DURUMLAR-GÖRÜNÜMLER kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

HASTALIK-SAĞALTIM

•ahtapot •aslan (/ şir) •balık •dana •domuz •fil
•gelincik •it •kelebek •köpek •köstebek
•kurbağa •kurt¹ •kuş •örümcek •sığır •tavuk
•yılan

10. Görsel: HASTALIK-SAĞALTIM kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

YİYECEK-İÇECEK

•arı •aslan (/ arslan) •balık •bülbül •deve
•domuz •hamsi •horoz •inek •it •karga •kedi
•koyun •kumru •kumuç •kuş •kuzu •sığır
•tavuk •uskumru

11. Görsel: YİYECEK-İÇECEK kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

YER-MEKÂN

•arı •at •balık •bit •böcek •civciv •deve •domuz
•eşek •fare •fil •güvercin •istakoz •inek •kanarya
•karga •karınca •kartal •kaz •keçi •kelebek
•koyun •kumru •kurt¹ •kurt² •kuş •kuzgun •kuzu
•mercan •midye •oğlak •öküz •sıçan •sinek
•sülün •şahin •tavşan •tavuk •yengeç

12. Görsel: YER-MEKÂN kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

ZAMAN

•horoz •kırlangıç •koç
•kuş

13. Görsel: ZAMAN kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

RENK

•at •civciv •böcek •deve •fil •güvercin •horoz
•kaz •kumru •kuzgun •mercan •ördek •sıçan
•sincap •tavşan •tavus •turna

14. Görsel: RENK kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

DOĞA OLAYI

•çakal •çaylak •kuzu •kırlangıç •koç •öküz (/
sevir) •örümcek •turna

15. Görsel: DOĞA OLAYI kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

ÖLÇÜ

•deve •horoz •kuş •sinek

16. Görsel: ÖLÇÜ kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

ARAÇ-GEREÇ

•akrep •alabalık •at •balık •balina •beygir •böcek
•bülbul •deve •domuz •düldül •eşek •fare •fil
•guguk [kuşu] •horoz •ispati (/ sinek) •kaplan
•karga •karides •kartal •katır •kaz •keçi •kedi
•kelebek •kırlangıç •koç •krokodil •kurbağa •kurt¹
•kuş •leylek •manda •marya •maymun •mercan
•merinos •öküz •ördek •örümcek •papağan •pire
•pisipisi •salamandra (/ semender) •samur •sıçan
•siğir •solucan •sünger •şendere •tavşan •tavus
•tırtıl •yılan

17. Görsel: ARAÇ-GEREÇ kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

MODEL-BİÇİM

•at •ayı •çekirge •balık •bülbul •fare •it •kaz
•keçi •kedi •koç •kuş •mercan •sıçan •tırtıl
•zürafa

18. Görsel: MODEL-BİÇİM kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

GÖK CİSMİ

•akrep³ •arı •aslan² •ayı (/ dübb) •balık²
•boğa² (/ sevir) •oğlak² (/ cedi) •koç² •kurt³
•yengeç (/ seretan)

19. Görsel: GÖK CİSMİ kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

BİLİM

•at •balık •beygir •deve •eşek •kaplan
•karınca •kaz •köpek •kuş •kurt •kuzu •sıçan
•sünger •yılan

20. Görsel: BİLİM kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

HAYVANDA-BİTKİDE DURUMLAR

•asalak (/ parazit) •bit •böcek •bülbül
•düve •enik •eşek •fil •güve •horoz •it
•koç¹ •malak •kurt² •kuzu •oğlak¹
•örümcek •palaz •pire •sinek •tavuk •tırtıl
•tilki

21. Görsel: HAYVANDA-BİTKİDE DURUMLAR kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

HAYVANDA BEDEN-BİTKİDE BÖLÜM

•balina •deve •horoz •koç •kuş •sünger
•yılan

22. Görsel: HAYVANDA BEDEN-BİTKİDE BÖLÜM kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

BİTKİ-MANTAR

•aslan (/ şir) •at •ayı •balık •bit •böcek •çakal •dana
 •deve •domuz •engerek •eşek •fare •felfelek •ferik •fil
 •geyik •horoz •it •kanarya •kaplan •karaca •karga •kartal
 •katır •kaz •keçi (/ erkek) •kedi •kelebek •kene •kırlangıç
 •koyun •köpek •kurbağa •kurt¹ •kurt² •kuş •kuzgun
 •kuzu •mercan •öküz •papağan •pire •pisik •pisipisi
 •sıçan •sığır •sinek •solucan •sülük •tavşan •tavuk •teke
 •tilki •turna •yılan

23. Görsel: BİTKİ-MANTAR kavram alanının hayvan adlarıyla yapılaşması

1.-23. görsellerde kavramların yapılaşması sürecinde etkin olan hayvan sınıflarının hangi sıklıkta kullanıldıklarıyla ilgili şu veri ortaya çıkmaktadır (hayvanların tasnifi için bk. Yüceol Özezen, 2021):

Amfibiler: 5 [kurbağa 5],

Asalaklar: 4 [asalak (/ parazit) 4],

At vb.'leri: 33 [at 10, eşek 9, beygir 5, katır 5, hergele 2, düldül 1, sığa 1],

Ayı: 8 [ayı (/ dübb) 8],

Balıklar: 27 [balık 14, çiroz 2, midye 2, paçoç 2, alabalık 1, hamsi 1, lüfer 1, marya 1, sazan 1, şendere 1, uskumru 1],

Böcekler: 70 [bit 7, karınca 7, örümcek 7, sinek (/ ispati) 6, böcek 5, kelebek 5, kurt 5, pire 5, arı 4, tırtıl 4, çıyan 3, kene 3, akrep 2, solucan 2, çekirge 1, felfelek 1, güve 1, kumuç 1, sülük 1],

Deniz hayvanları: 19 [mercan 7, sünger 5, yengeç (/ seretan) 3, karides 2, ahtapot 1, ıstakoz 1]

Deniz memelileri: 4 [balina 3, kaşalot 1],

Deve vb.'leri: 13 [deve 13],

Domuz: 7 [domuz (/ hınzır) 7],

Fil vb.'leri: 6 [fil 6],

Keçi vb.'leri: 16 [keçi (/ erkek) 7, oğlak (/ cedi) 3, geyik 2, ceylan 1, karaca 1, teke 1, zürafa 1],

Kedi vb.'leri: 21 [kedi (/ pisik / pisipisi) 9, aslan (/ arslan / şir) 8, kaplan 4],

Kemirgenler: 27 [sıçan 9, tavşan 9, fare 5, köstebek 2, gelincik 1, sincap 1],

Keseliler: 0,

Kokarca: 0,

Koyun: 31 [kuzu 12, koç 9, koyun 6, kösemen 3, merinos 1],

Köpek vb.'leri: 37 [it 9, kurt 10, köpek 7, tilki 4, çakal 2, tazi 2, zağar 2, enik 1],

Kuşlar: 133 [kuş 16, horoz 12, kaz 9, bülbül 8, karga 8, tavuk 7, kırlangıç 6, kumru 5, kartal 4, ördek 4, papağan (/ dudu) 5, şahin 4, turna 4, çaylak 3, keklük 3, kuzgun 3, tavus 3, angut 2, badik 2, civciv 2, guguk [kuşu] 2, güvercin 2, kanarya 2, palaz 2, sümsük 2, baykuş 1, civciv 1, doğan 1, ferik 1, hindi 1, kanarya 1, karabatak 1, leylek 1, piliç 1, serçe 1, suna 1, sülün 1, şahbaz 1],

Kuyruksüren: 0,

Primatlar: 8 [maymun 4, şebek 3],

Rakun: 0,

Sansar vb.'leri: 1 [samur 1],

Sığır vb.'leri: 34 [öküz (/ sevir) 9, inek 8, sığır 6, boğa (/ sevir) 3, manda 3, dana 2, düve 1, malak 1, tosun 1],

Su aygırı: 0,

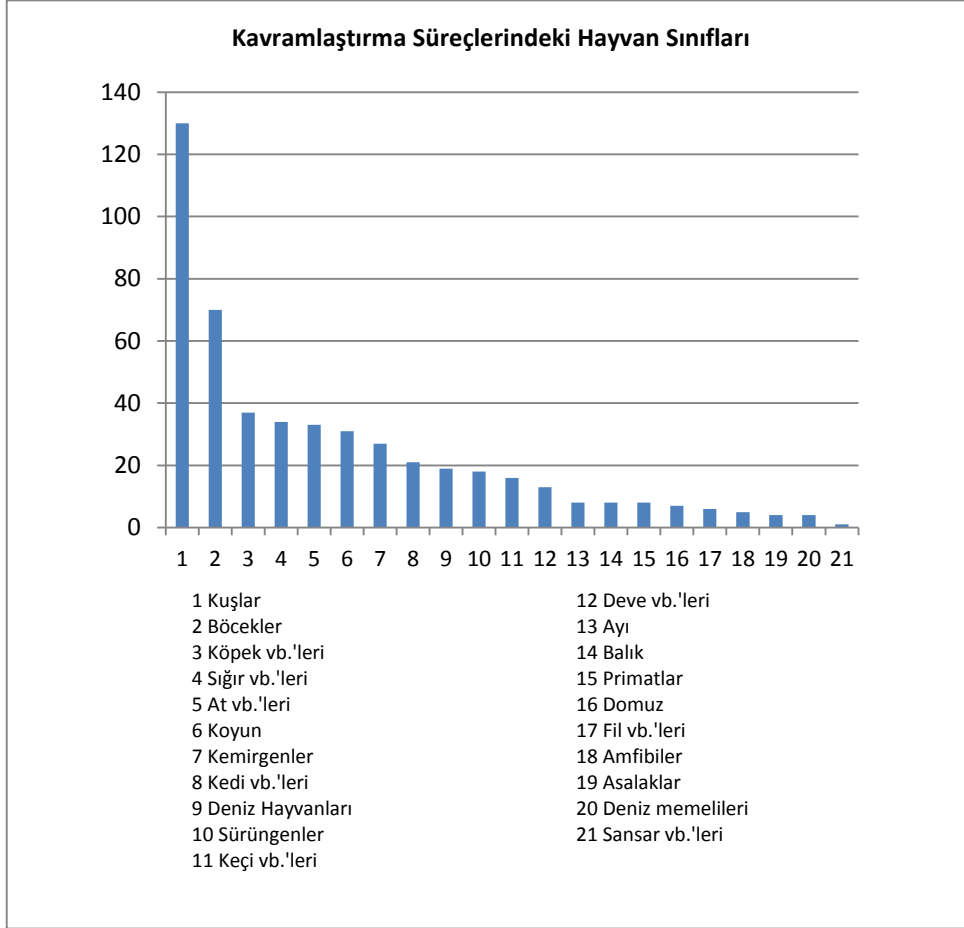
Sürüngenler: 18 [yılan 9, bukalemun 2, dinozor 2, engerek 1, kaplumbağa 1, krokodil 1, salamandra (/ semender) 1, timsah 1],

Tapir: 0,

Tek hücreli canlılar: 0,

Yarasa: 0.

24. görsel, kavramların yapılaşma süreçlerinde etkin olmayan hayvan sınıfları bir kenara bırakıldığında ortaya çıkan grafik görünümü vermektedir:

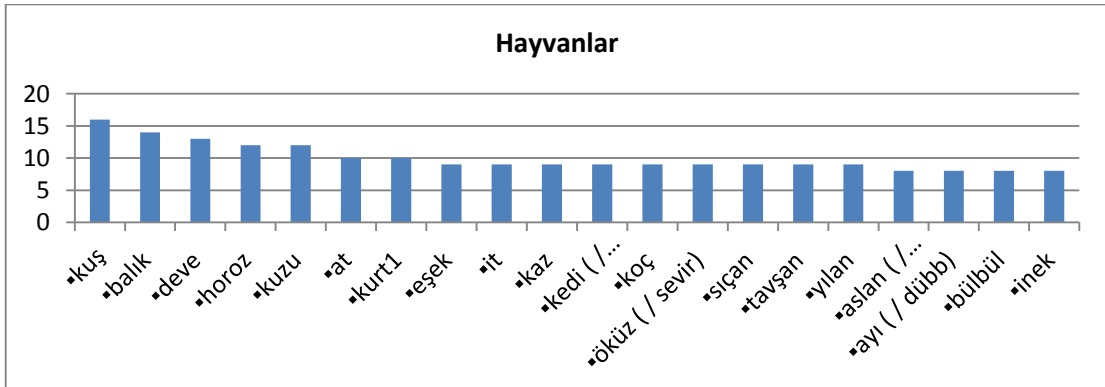
24. Görsel: Türkiye Türkçesinde Konnotatif İçerikle En Çok Kullanılan Hayvan Sınıfları

Kavramların yapılaşması süreçlerinde etkin olan hayvan adları tek tek incelendiğinde ise şu sıklık görünümü ortaya çıkmaktadır:

▪kuş (16)	▪kedi (/ pisik / pisipisi) (9)	▪karga (8)
▪balık (14)	▪koç (9)	▪bit (7)
▪deve (13)	▪öküz (/ sevir) (9)	▪domuz (/ hınzır) (7)
▪horoz (12)	▪sıçan (9)	▪karınca (7)
▪kuzu (12)	▪tavşan (9)	▪keçi (/ erkeç) (7)
▪at (10)	▪yılan (9)	▪köpek (7)
▪kurt ¹ (10)	▪aslan (/ arslan / şir) (8)	▪mercan (7)
▪eşek (9)	▪ayı (/ dübb) (8)	▪örümcek (7)
▪it (9)	▪bülbul (8)	▪tavuk (7)
▪kaz (9)	▪inek (8)	▪fil (6)

- kırlangıç (6)
- koyun (6)
- sığır (6)
- sinek (/ ispati) (6)
- beygir (5)
- böcek (5)
- fare (5)
- katır (5)
- kelebek (5)
- kumru (5)
- kurbağa (5)
- kurt² (5)
- papağan (5)
- pire (5)
- sünger (5)
- arı (4)
- kaplan (4)
- kartal (4)
- maymun (4)
- ördek (4)
- şahin (4)
- tırtıl (4)
- tilki (4)
- turna (4)
- asalak (/ parazit) (4)
- balina (3)
- boğa (/ sevir) (3)
- civciv (3)
- çaylak (3)
- çıyan (3)
- keklik (3)
- kösemen (3)
- kuzgun (3)
- manda (3)
- oğlak (/ cedi) (3)
- şebek (3)
- tavus (3)
- yengeç (/ seretan) (3)
- akrep (2)
- angut (2)
- badik (2)
- bukalemun (2)
- çakal (2)
- çiroz (2)
- dana (2)
- dinozor (2)
- geyik (2)
- guguk [kuşu] (2)
- güvercin (2)
- hergele (2)
- kanarya (2)
- karides (2)
- kene (2)
- köstebek (2)
- midye (2)
- paçoz (2)
- palaz (2)
- solucan (2)
- sümsük (2)
- tazı (2)
- zağar (2)
- ahtapot (1)
- alabalık (1)
- baykuş (1)
- ceylan (1)
- çekirge (1)
- doğan (1)
- düldül (1)
- düve (1)
- engerek (1)
- enik (1)
- felfelek (1)
- ferik (1)
- gelincik (1)
- güve (1)
- hamsi (1)
- hindi (1)
- ıstakoz (1)
- kanarya (1)
- kaplumbağa (1)
- karabatak (1)
- karaca (1)
- kaşalot (1)
- krokodil (1)
- kumuç (1)
- leylek (1)
- lüfer (1)
- malak (1)
- marya (1)
- merinos (1)
- piliç (1)
- salamandra (/ semender) (1)
- samur (1)
- sazan (1)
- serçe (1)
- sıpa (1)
- sincap (1)
- suna (1)
- sülük (1)
- sülün (1)
- şahbaz (1)
- şendere (1)
- teke (1)
- timsah (1)
- tosun (1)
- uskumru (1)
- zürafa (1)

Aşağıda yer alan 25. görselde, sıklıkları bakımından kavramların yapılaşma süreçlerinde etkin olan ilk 20 hayvan görülmektedir:

25. Görsel: Türkiye Türkçesinde Konnotatif İçerikle En Çok Kullanılan Hayvan Adları

Görüldüğü gibi hayvan adlarının ikincil anlamları ve içerikleri genellikle insana yönelik bir kişilik özelliğine veya insana yönelik bir fiziksel özelliğe gönderme yapmaktadır. Bu sözcükler çeşitli yapım ekleriyle genişleyerek de hayvan adı olmak dışında kullanılabilir: *aslanlık, eşekçe, tilkilik, itlik, öküzlük* gibi. Hayvan adı dışında göndermesi bulunan sözlerin bir bölümü çeşitli meslek adlarına ve meslek erbaplarına, çeşitli durumlara, çeşitli araç-gereçlere ad olmakta, çok büyük bir bölümü ise fiil biçimiyle de kullanılabilir: *balıkçılık, balıkçı, balıklama; inekçilik, inekçi, ineklemek; sineklik, sineklenmek; şahinci, şahinci, şahinleşmek; tavuklu, tavukçu, tavukçuluk* gibi.

Şenel-İlhan, *kurt*'un Türkler için kılavuz, *at*'in destekçi, *geyik*'in kutsal, *aslan*'ın lider, *kuş*'un ise Oğuz boyları için simge olduğunu belirtmektedirler (2008: 322). Türklerin hayvan evreniyle ilgili çerçeveyi genel çizgileriyle ortaya koyan bu bulguyu destekleyebilecek bir diğer önemli veri, Türklerin kalıpsöz, birleşik fiil / deyim ve atasözü gibi anlatım kalıplarında geçen hayvan adlarıdır. İlk düşünmeyle akla gelen, *at izi it izine karış-, atı (ç)alan Üsküdar'ı geç-, kurda kuşa yem ol-, ayıya dayı deve de-, keçi inadı, Aslan yattığı yerden belli olur., Aydan dost, domuzdan post olmaz.* vb. anlatım kalıpları bize *aslan, at, ayı, deve, eşek, it / köpek, keçi, koyun* vb. ile *kanguru, koala, penguen, panda, tapir* vb. hayvanların anlatım kalıplarında aynı sıklıkta yer almadığı izlenimini vermektedir. Bununla ilgili olarak *Güncel Türkçe Sözlük* denetlendiğinde, bu veri tabanında *kanguru, koala, penguen, panda, tapir* maddeleriyle ilgili hiçbir anlatım kalıbının yer almadığı, buna karşılık yalnızca ilgili türün veya sınıfın genel adları bağlamında bile *aslan* için 19, *at* için 67, *ayı* için 21, *deve* için 36, *eşek* için 47, *it / köpek* için 37 / 29, *keçi* için 30 ve *koyun* için 16 anlatım kalıbı bulunduğu tespit edilmiştir. Denetleme her hayvanın yavrusu, erkeği-dişisi vb. bağlamlarında yapıldığında bu sayının daha da artacağı ortadadır.

Öte yandan, Türkçede hangi hayvanları harekete geçirmek, durdurmak, korkutmak, çağırmak için özel ünlemler, hangi hayvanların seslerini ifade etmek için özel sözcükler vardır, sorusu da hayvan evreni kümesindeki hiyerarşi konusunda fikir verir. *Güncel Türkçe Sözlük*'teki öndenetleme sonucunda elde edilen şu veri, anlatım kalıplarında kullanılan hayvan adlarıyla genel olarak paralellik göstermektedir:

bili bili "tavuk vb. kümes hayvanlarını çağırırken çıkarılan ses",

çüş "yürüyen eşiği durdurmak için söylenen söz",

deh / dah "binek ve koşum hayvanlarını yürütmek için söylenen söz",

hav / hav hav "köpeklerin çıkardığı ses; köpekleri çağırmak için kullanılan seslenme sözü",

hoşt "köpekleri ürkütüp kaçırmak için çıkarılan ses",

höst "at, katır, sığır vb. hayvanları, özellikle öküzü durdurmak için kullanılan bir seslenme sözü"

ih "deveyi çöktürmek için çıkarılan ses"

kış "tavuk vb. kümes hayvanlarını kovalamak için çıkarılan ses",

miyav “kedinin çıkardığı ses, kedi sesi”,

pisi pisi “kedileri çağırmak için kullanılan bir seslenme sözü”,

pist “kediye kovmak için kullanılan bir seslenme sözü”,

vak vak “ördeğin çıkardığı ses”,

vız / vız vız “böcek uçarken çıkardığı ses”.

İ. Karakuş, hayvan adları üzerine yaptığı bir çalışmada, Türklerin bozkır kültürden yerleşik düzene doğru evrilen yaşamlarının kültürlerinde ne gibi değişikliklere neden olduğunu sorar (1997: 1143). *Türkçe Sözlük*'teki ve *Güncel Türkçe Sözlük*'teki veri, Türkiye Türkçesinin hayvan evreninin genel olarak hâla bozkır kültürünü yansıttığını göstermektedir. Ş. Turan, kültürün devamlılığına vurgu yapmakla birlikte, “Türk kültürü” ile “Türkiye kültürü” kavramlarını birbirinden ayrı düşünür (1990: 41-42). Bugün Türkiye Türklerinin sözvarlığında bulunan *koala*, *panda*, *penguen*, *tapir* vb. hayvanlar elbette Türkiye kültürünün yeni biçimler almasının yeni potansiyel araçları olarak değerlendirilebilir. Ancak belirtildiği gibi bu hayvanların henüz kavram profillerinin biçimlenmesinde yer bulmamış olması, Türk kültürü ile Türkiye kültürünün hayvan evreni bakımından büyük bir ayrışma yaşamadığını göstermektedir. Burada şu soru da akla gelmektedir: Bir hayvan, bir halkın veya ulusun temel paradigmasında ve *cesaret-korku*, *beceriksizlik-beceriklilik*, *zayıflık-güç*, *değerlilik-değersizlik*, *uzaklık-yakınlık* gibi kavram profillerinin oluşmasında ne zaman yer bulur ve bir hayvanın, bir halkın veya ulusun “hayvana ad olmak” dışındaki kültürel kodlamalarında kullanabilecekleri kadar içselleşmesi ne kadar zaman alır? Türkiye Türklerinin görece 1000 yılı aşkın bir zamandır yeni coğrafyalarında yeni bir yaşam sürüyor olmaları, belli ki içselleşme için yeterli olmamıştır. Çünkü örneğin, çoğu Rumca olan ve Türkiye Türklerinin Anadolu'ya geldikten sonra öğrendikleri balık ve deniz canlısı adları büyük ölçüde hâlâ genel kavramlaştırma süreçlerinin etkin üyeleri değiller. Hatta gezer ve uçar hayvan adlarını kişi adı ve soyadı olarak hâlâ yaygınlıkla kullanan Türkiye Türkleri (*Aslan*, *Kaplan*, *Şahin*, *Doğan*, *Ahu*, *Burçin*, *Suna*, *Koçyiğit*, *Kurtoğlu* gibi) deniz canlılarının adlarını bu süreçte hâlâ pek tercih etmiyorlar. Ancak bugün kitle iletişim araçlarının ve özellikle bilişim araçlarının ortak bir küresel kültürün oluşmasını eskiye oranla çok daha hızlandırdığı düşünülürse, yakın bir gelecekte Türkiye kültürünün en eski yurt topraklarında biçimlenen kültürden daha hızlı bir ayrışma yaşayacağı da tahmin edilecektir.

Ö. A. Düşmez, atasözleri ve deyimler gibi sınırlı bir verideki hayvan adları bağlamında hayvanların Türk kültürünün kodlanmasındaki yerini ortaya koymaya çalışmıştır (Düşmez: 2014). Ancak Türk kültürünün geçmişten günümüze ne ölçüde süreğenlik gösterdiğinin, Türk kültürü ile Türkiye kültürü arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirli bir kesinlikle ortaya konulması için Türkçenin bütün anlatım kalıplarındaki hayvan adları ve hayvanlarla ilgili bütün ünlemler ve seslenme sözcükleri tespit edilmeli ve Türklerin en temel hayvan paradigmaları ortaya konulmalıdır.

Bilindiği gibi, hayvan adlarının soyadı / etnik ad (etnonim) olarak kullanımı da yaygın bir durumdur. Bu bakımdan, Türkiye'de bugün kullanılan ve nüfus müdürlükleri veri tabanından elde edilecek soyadları verisi üzerine yapılacak ayrıntılı bir çalışmanın sonuçları da zoonimlerin kültürel çerçevenin oluşmasındaki yerini ortaya koymak bakımından gereklidir.

H. Çağlar, Ahıska Türkçesi / Türkiye Türkçesi ve Kazakça / Kırgızca üzerine yaptığı at, kartal, köpek ve sığır adları çalışmasında, Ahıska Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kartal yetiştiriciliği ilgili, Kazakça ve Kırgızcada ise sığır yetiştiriciliğiyle ilgili bir adlandırmanın olmadığını tespit etmiştir (2019, 392). M. Özden Eski Anadolu Türkçesi-Türkiye Türkçesi ağzaları bağlamında yaptığı hayvan adları çalışmasında, Türklerin hayvanlarla ilişkilerinin İslamiyet öncesi ile İslamiyet sonrasında değiştiğini, Türklerin İslamiyet öncesinde hayvanlara daha ontolojik işlevler yüklediklerini tespit etmiştir (2020: 45)¹. Bu tespitler akla şu soruları getirmektedir: Acaba Türkiye Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ağzalarının ve Türkiye Türkçesi ile diğer çağdaş Türk dillerinin hayvan evrenleri bağlamında ortaya çıkan kültürel özellikler nelerdir? Bu sorulara verilecek cevaplar, aynı aileden farklı dillerin veya farklı düzlemlerin genel kültürel sınırlarının çizilmesine ve hayvan adlarıyla biçimlenen kültürel farklılaşmanın boyutlarını ortaya koyacaktır.

Hayvanlar ve sınıflamaları üzerine hayvanbilimi alanında yapılan çalışmalar, biyolojik adaptasyon, mutasyon ve evrim bağlamında zorlu ve dinamik olmaya devam ediyor. Ancak bu hayvan adları, dilbilim, kültürel antropoloji, sözlükbilimsel antropoloji ve toplumbilim alanları için de zorlu ve dinamik uğraşlardır. Bu zorluk ve dinamizm hayvan adları konusunun her daim popüler bir araştırma konusu olmasını da açıklamaktadır. Bir ulusun, bir toplumun hayvan evreni zaman ve zemine göre değiştiğine ve hayvan evreninin üyeleri zaman-zemine bağlı bilişsel algının ve kavramsallaştırma süreçlerinin baş aktörleri olduğuna göre, hayvan adları *çok söz götür*en popüler araştırma konusu olmaya devam edecektir.

³Öte yandan, Özden aynı çalışmasında Türklerin en eski anayurtları olan Sibiryta ormanlarında avcı, daha sonra yerleştikleri bozkırlarda akıncı, göçebe ve yarı göçebe bir yaşam sürdüklerini, son olarak da yerleşik toplum düzenine geçtiklerini, buna rağmen yaşam biçimlerindeki değişimlerin evreni kavramalarında bir değişim yaratmadığını belirtmiştir (2020: 46). Bu tespit hem ilk tespitle çelişmekte hem de değişen yaşam biçimlerinin kavrayış ve biliş biçimlerini genellikle değiştirdiği önkabulü bir kenara, ayrıntılı çalışmaları gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2017). Sinop ve yöresi ağızlarında mantar adları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1 (1), 29-43.
- Acar, E. (2018). Kastamonu ve yöresi ağızlarında mantar adları, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 4 (9), 177-228.
- Alkayış, M. Fatih (2019). *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Atatür, M. K. – Kaya, U. (2014). *İngilizce-Türkçe Zooloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri* (Çevirenler: Berke Vardar-Mehmet Rifat). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bircan, U. (2015). Roland Barthes ve göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*. 13 (26), 17-41.
- Blount, B. G. (1995). Anthropological linguistics. *Handbook of Pragmatics-Manual*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 36-45.
- Çağlar, H. (2019). Türk kültüründe hayvanlara verilen özel adlar. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5 (11), 391-410.
- Demiray, E. - Saz, M. (2020). Derleme Sözlüğü'nde geçen hastalık adları ve tıp terimleri üzerine tematik bir değerlendirme. *Tarihsel ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Tıp: Metinler, Tarih, Uygulamalar, Kavramlar, Terimler* (Yayıma Hazırlayan: Meryem Arslan). Ankara: Detay Yayınları, 147-264.
- Demirci, K. (2021). *Türkoloji İçin Dilbilim (Konular, Kavramlar, Teoriler)*. Ankara: Yenilenmiş 5. Baskı Anı Yayıncılık.
- Düşmez, Ö. A. (2014). *Türk Atasözlerinde Geçen Hayvan Adlarına Göre Kavram Profilleri (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Adlı Eser Örnekleminde)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Muna Yüceol Özezen). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergene, O. (2014). Türkiye Türkçesinin söz varlığında hayvan adlarının organ adlarıyla ya da vücut bölümlerine ilişkin adlarla oluşturduğu deyim aktarması örnekleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9 (6), 319-365.
- Karabaş, S. (1999). *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*. İstanbul: 2. Baskı Yapı Kredi Yayınları.
- Karakuş, İ. (1997). Türkçe ad bilim (onomastik)'de hayvan adları. *Erdem Dergisi*. 9 (27), 1143-1152.

Leach, E. (1971). Language and anthropology. *Linguistics and Large*. (Yayımlayan: Noel Minnis). Paladin (Çeviri: Tosun, C. (1982). Dil ve insanbilim. *Dilbilim Seçkisi*. (Yayımlayan: Doğan Aksan). Ankara, 235-250).

Murad, S. (2019). Tıp terimleri" üzerine yapılan çalışmalar hakkında bir bibliyografya denemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. (14), 55-67.

Özden, M. (2020). Eski Oğuz Türkçesinde kullanılan hayvan adlarının Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8 (20), 44-74.

Sağlık, S. (2009). Türkmen Türkçesinde hayvan adlarının olumsuz anlamda kullanımları üzerine. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*. 1 (2/1), 16-27.

Şenel, M. - İlhan, N. (2008). Av hayvanlarının kişi adlarındaki yansıması. *Av ve Avcılık Kitabı* (Yayımlayanlar: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 321-336.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı 1 (A-E)*. İstanbul / Viyana: Simurg Yayınları.

Tosheva, D. (2016). Zoonim kısmı paremaların şahsın betimlenmesindeki yeri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 13 (3), 92-100.

Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi*: İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Uçar, İ. (2013). Türkiye Türkçesinde hayvan adlarından türetilmiş bitki adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*. 2(1), 1-19.

----- (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Williams, R. (2018). *Anahtar Sözcükler-Kültür ve Toplumun Sözvarlığı* (Çeviren: Savaş Kılıç). İstanbul: 7. Baskı İletişim Yayınları.

Yüceol Özezen, M. (2021). Türkçede Hayvan Adları 1: Türkçe Sözlük'teki temel sözlükbirimler bağlamında Türklerin hayvan evreni. *Littera Turca (Journal of Turkish Language and Literature)*. 7 (4), 1439-1475.

Elektronik Kaynak

Güncel Türkçe Sözlük (erişim adresi: www.tdk.org, erişim tarihi: 22.01.2021).